

Vojislav D. NIKČEVIĆ*

ETNIČKI SLOJEVI CRNE GORE

Prvi nešto detaljniji opisi Skitije, Sarmatije i Ilirikuma javljaju se u djelu ranorimskog geografa Pomponija Mele koji nudi, za sada najstariju poznatu latinsku, geografsku predstavu paleoslovenskih prostora. Mela je, koliko je poznato, prvi geograf koji jasno razlikuje i odvaja dvije Skitije – Evropsku i Azijsku, takođe i dvije Sarmatije, Evropsku i Azijsku, s time što posljednju naziva latinizovanim grčkim terminom Sauromatija. Najudaljeniji od Evrope, sjeverno od Indije i Persije, su skitski narodi oko Kaspijskog mora koje rimski geograf jednostavno naziva Kaspijski Skiti (*Caspiani Scythis*)¹. Dalje od Zemlje Amazonki i dalje od Hiperborejskih Skita, između njihovih teritorija, nastanjeni su brojni i različiti narodi: Gandari i Pariani (Parćani), Baktri, Sugdiani, Farmakotrofi, Komari, Koamani (Kumani), Propanisadi, Dae oni zauzimaju zemlje iznad Skita iz Skitske pustinje. Nedaleko od Kaspijskog zaliva (*Caspium sinum*) su Komari, Masageti, Kaduzi, Hurkan (ijc)i, Hiberi (Iberi), dok su blizu Amazonki i Hiperborejaca Kimerijci, Kisianti², Ahei (Achai)³, Georgili (Gruzini), Moski, Kerketi (Čerkezi?), Foristi⁴, Rimfaki⁵, dok „ka našoj strani mora streme” Matiani, Tibarani a „na jugu su njihovi nazivi”⁶ Me-

* Dr Vojislav D. Nikčević, Bar

¹ *Pomponii Melae: Chorographia, Lipsiae 1880, p. 4.*

² Pariski manuscript daje naziv Sigini (*Cygiens*) – po navodima antičkih hroničara riječ je o poznatom narodu trgovaca koji je imao svoje gradove-kolonije na Ilirikumu, Singidunum (danas Beograd) i Singedunum (danas Berat), kao i neveliku fortifikaciju-trgovište istog naziva nedaleko od Marselja (*Géographie de Pomponius Mela, Paris 1843, p. 18*).

³ Po pariskom manuskriptu – Heniokvi.

⁴ Pariski manuskript – Toreti.

⁵ Pariski manuskript – Arimfeji.

⁶ Pariski manuskript – „čija su imena nepoznata”.

đani, Jermeni, Komageni, Murani, Vegeti⁷, Kapadoki (jci), Galogrci, Likaoni, Frižani, Pizidi, Isauri (janci), Liđani, Sirokilikijci. Geograf kaže da ne zna ko su skitski narodi prema Persijskom zalivu, ali su blizu njih Parćani – oni se graniče sa Asircima. Oko Ponta su narodi koji imaju međusobno jasno utvrđene granice, ali ih stranci nazivaju opštim imenom – Pontijci. Granica Evrope na istoku je Tanais (Don), a na jugu „naše more”, italički dio Mediterana, na zapadu Atlantik, a na sjeveru Britanski okean⁸. Evropska Skitija, koju ne treba „poistovjećivati sa Azijskom”, prva je zemlja na evropskom istoku i jugu i zauzima gotovo polovinu pontske obale; nakon nje su Trakija, Makedonija, Grčka, dok Ilirija „zauzima jednu obalu Jadrana” – Evropska Sarmatija proteže se od Germanije do Azije. Ponteuksinski Skiti su „krvoločni i surovi”: Melanheni, Seri, Siraci, Koliki, Koraksi, Ftirofagi, Henioki, Aheji, Kerketiki, dok je na obalama Meotide narod Sindoni. Između Bosfora (Kimerijskog) i Tanaisa su Meoki, Toreti, Areki, Fikori, Iksamati: „kod ovih naroda žene se bave svim poslovima kao muškarci, podrazumijevajući rat. Muškarci su pješadinci sa lukom i strijelom, dok se žene bore na konju, a od oružja imaju samo mreže, pomoću kojih obavijaju neprijatelje i vuku ih za sobom”⁹. Azijski Sarmati, Mela ih po običaju antičkih pisaca naziva Sauromatima, „iako su udruženi u jedinstvenu naciju, međusobno se dijele na više naroda, od kojih svaki ima sopstveno ime. Prvi su Meotidi, γινακκοκρατουμενοι, koji su podvlašćeni Amazonkama... Budini nastanjuju svoj grad, sav od drveta, po imenu Gelonos, do njih su Tisageti, Jurki... Arimfeji...”¹⁰ U Evropskoj Skitiji su Arimaspi, Esedonci, Agatirsi, Sauromati po nazivu Hamaksobi, jer čitav život provode u kolima, Sataraki, Tauri¹¹, potom Skiti nomadi, pa Boristeni, Kalipidi, Aksia-ki, Istri (dunavski Skiti)¹². Populacije Evropskih Skita razlikuju se „po običajima i načinu života”: gotovo svi te narode nazivaju opštim nazivom Belki (*Belces*). Evropska Skitija počinje Hiperborejom, u snježnim prostranstvima sjeveroistoka, oni su odvajkada povezani sa Helenima i imaju vrhovno božanstvo Apolona; njihova granica na jugu je Hurkanijski zaliv Kaspijskog mora,

⁷ Pariski manuscript – Veneti.

⁸ *Ibid.*, p. 20.

⁹ *Ibid.* p. 73. „Pri svemu tome se udaju, ali brak im ne zavisi od godina već su osuđene na devičanstvo sve dok ne ubiju jednog neprijatelja”.

¹⁰ Njih smatraju svetim ljudima – *ibid.*, p. 70–73.

¹¹ „Po kojima su Ifigenija i Orest dobili slavno ime...” (*ibid.*, p. 81).

¹² Rijeka Dunav na svom gornjem toku zove se *Danubius*, potom, kada uđe u Gornju Panoniju dobija naziv *Ister*, ona je prirodna granica između Evropske Skitije i Germana i Evropske Sarmatije (*ibid.*, 80).

i sa njima su u savezu tamošnji narodi – sauromatske Amazonke, Kaspi, Albanci, Moski i Hurkanijci, kao i Amadini, Persiki i Derbiki¹³. Mela ne navodi granicu između Evropskih Skita i Evropskih Sarmata. U Trakiji se populacije lako razlikuju, kako po nazivu tako po osobinama; ipak se radi o jedinstvenom narodu, uglavnom ga čine Gete, za koje ranovizantijski historičari kažu da su Sloveni. Prema Meli, od Epira do Tergeste (današnji Trst), ilirički su narodi: Parteni, Dasareti, Taulanti, Enheleji, Feačani¹⁴, potom slijede Iliri, pa Pireji i Liburni. Rimski geograf ne spominje nijedan grad na prostorima današnje Crne Gore. Inače, uz niz grešaka u navođenju naroda i gradova, ističe se jedna – „u Jadransko more uliva se... Dunav koji nazivaju Ister... Ister prolazi kroz Istru”¹⁵, dok kasnije, nabrajajući rijeke koje se ulivaju u Pont, ističe deltu Dunava sa njenih šest rukavaca, od kojih je najznačajniji Peuka (grčki – Leuka) na čijem se najvećem ostrvu nalazio Ahilejev grob¹⁶. Što se Evropske Sarmatije tiče, Mela nudi uopšten i kratak opis njene zemlje i naroda: ističe da su Evropski Sarmati izuzetno slični skitskim Parćanima, ali da nemaju gradove, ni prava urbana obitavališta – svi su ratnici, čak i žene koje su izuzetni strijelci sa konja u trku, surovi su i grubi, „pravi varvari”¹⁷.

Plinije u svom obimnom i izuzetno argumentovanom spisu potvrđuje navode rimskih hroničara da su Kimerijski Skiti, na prelomu II i I milenijuma prije nove ere, zauzeli dobar dio Italikuma; do njegovog doba, I–II vijek, „pored jezera Averno postoji oduvijek grad Kimerijaca”¹⁸, u blizini velikog svetišta koje se smatralo za ulaz u podzemni svijet. Plinije bilježi još dvije skitske kolonije s tim statusom, što znači da su njihovi stanovnici bili rimski građani, u provinciji Prenesti, „koja se nekada nazivala Stefana”, bili su gradovi Tribala-Prebaleja (*Tribulanes*) i Travunjana (*Trebenes*)¹⁹. Na velikoj teritoriji koja je pripadala Skitima Venetima, čiju matičnu državu antički geografi navode u Azijskoj Skitiji i na sjeverozapadu Evropske Sarmatije, „grad je Atesta (prijestonica?) sa Akelumom, Padovom, Opitergiumom, Belunom, Vićencom i Manto-

¹³ *Ibid.* p. 153–157.

¹⁴ Odisejev narod.

¹⁵ *Ibid.*, p. 104–105.

¹⁶ *Ibid.*, p. 122.

¹⁷ *Ibid.*, p. 150–151.

¹⁸ *Pline l'Ancien: Histoire naturelle, Paris 1848–1850, III, VIII – 43, 9* (site: Philippe Remacle). (Takođe – *Plinii Secundi: „Historia naturalis”, Lipsiae 1906*)

¹⁹ *Ibid.*, III, VIII – 43, 11. Rimljani su italičke Tribale nazivali *Balinienses*. Plinije uz ove skitske navodi i keltske gradove-kolonije.

vom, jedinim etrurskim gradom koji je sa one strane Poa²⁰; nakon grada Julije nalazi se velika teritorija sa brojnim narodima, a u njoj i enklava Skito-Slovena Jezerita (*Asseriates*). U dvadesetom poglavlju (po novoj podjeli – XXIV) III knjige je zemlja Skito-Sarmata Karna, „naroda koji se nekada nazivao i Taurima (Skitima sa Tauridskog Hersoneza), a sada imenom Norik”, koji su u savezu sa jednim od posljednjih etrurskih naroda Retima²¹. Na sjevernoj dalmatinskoj obali nalazi se skitska zemlja Liburnija, savez naroda Mentora, Himana, Enheleja, Buna i Peuka, čija je matična država bila u delti Dunava: „sada se oni nazivaju zajedničkim imenom *Iliri*, i malo je ovih naroda dostojno da bude navedeno ili lako transkribovano”. Pod jurisdikcijom Skardone su Japidi i 14 liburnijskih gradova koje naseljavaju Liburnijski Skiti, među kojima su najpoznatiji Lakini, Stupini, Burnisti i Olboni – zatim slijede narodi koji su prihvatili rimske zakone. Pod jurisdikcijom kolonije Salone su 342 dekurije Dalmata, 22 Dekuna, 230 Ditiona, 69 Mazeja, 52 Sarda: u ovom teritorijalnom distriktu su tri tvrđave, Burnum, Andetrium i Tribulium (*Tribaliam*) „slavni zbog bitaka rimske vojske”. Grad Narona, na istoimenoj rijeci, glavni je komandni centar *treće jurisdikcije* koji upravlja sa: 24 dekurije Kerauna, 17 (D)Aorsa, 103 Desiata, 33 Diokleata, 14 Deretina, 30 Deremista, 33 Dindara, 44 Glinditiona, 24 Melkomana (Kumana), 102 Narezina, 72 Skitara, 24 Sikulota, kao i 20 dekurija Vardeja „drevnih pustošitelja Italije”²². Plinije ističe da su, pored ovih naroda, te teritorije zauzele i populacije koje nijesu pod rimskom vlašću, Ozueni, Parteni (Sake), Hemazini, Artiti i Armisti. Nakon Epidaura su sljedeći rimski gradovi, čiji su stanovnici rimski građani: Risan, Askruvium (Tivat), Budva i Orkilium (Ulcinj, grad koji su osnovali Skiti sa Kolhide), kao i Skadar – od Drima prostiru se brojni grčki gradovi, a narodi su Labeati (Sarmati sa Labe), Sasei, Grabei i oni koji se nazivaju *Ilirima*: Taulanti i Pireji. Od Lisuma (Lješ) počinje provincija Makedonija u kojoj živi 150 etničkih grupa raznih skitsko-sarmatskih i neskitsko-sarmatskih naroda, sa ekonomski moćnim enklavama Kelta²³. Panonija počinje na Alpima i proteže se od Jadranskog mora do

²⁰ *Ibid.*, III, XIX – 3. Plinije navodi da je „Katon smatrao da su Veneti porijeklom Trojanci”.

²¹ Među podalpskim narodima nastanjenim na padinama prema Italiji su „Lepontini i Salasi za koje Katon misli da pripadaju (skitskim) Taurima...” (*ibid.*, III, XX – 2), „koji su pripadali Heraklovoj pratnji čiji su se članovi smrzli u snijegu prelazeći Alpe” – što znači da su Skiti svoje kolonije na sjeveru Italikuma stvorili 1400–1300. godine prije naše ere, nakon čega je došlo do stvaranja prvih skitskih država na tom prostoru u XIII vijeku prije nove ere.

²² *Ibid.*, III, XXI – 2.

²³ Grad Orikum na granici Makedonije i Epira osnovali su Skiti sa Kolhide, isto kao i Ulcinj (*ibid.*, III, XXIII – 4).

donjeg toka Dunava – među njenim najmoćnijim narodima su Skiti Katari čija je kolonija, van rimske jurisdikcije, istoimena tvrđava u dnu Risanskog (danas – Bokokotorskog) zaliva, koji na gornjepanonskim prostorima obitavaju u zajednici sa slovenskim populacijama Jezeritima, Latovidima i Varkijanima. U toj federaciji nalazi se i saveznička im enklava Kelta Belgita, dok se iza granice ove države, planine Klaudius, nalaze Skiti Tauri i sarmatokeltski Skordisci. Skitska provincija i kraljevstvo Mezije prostire se od Dunava do Pont-Euksina i obuhvata savez preostalih Dardanaca, Kelegera, Tribala, slovenskih Timočana (*Timaques*), Mezijaca, Tračana i „Skita koji žive na obalama Pont-Euksina”²⁴. Epir se graniči sa Magnezijom i Makedonijom, a „iza njega” su Skiti Darsareti, „slobodan narod”, i „Dardani, divlji narod”: u podnožju i na Akrokeraunijskim planinama, gdje se nalazi izvor Kraljevske vode, su Haoni (po drugim izvorima – Haboni), Sloveni. Skitska država Peonija je savez naroda Paroreja, Eordijena, Almopeja, Pelagonaca i Migdonjana, i neskitskih Aretuza, Antioha (Antiohljana), Idomenjana, Dobera, Estreja, Alantiena, Audaristina itd. Kraljevstvo Trakije najmoćnije je skitsko balkansko kraljevstvo, nekada na čelu sa Odrisima, a sada administrativno uređeno kao skup 50 vojnih provincija, *strategija*; pored drevnog skitskog naroda Besa, u njemu su najuticajniji Skiti Međani, Odrisi, Botijejci itd. U sastavu Trakije je donjedunavski skitski savez na čelu sa Mezijsima, (D)Aorsima i Getama – Slovenima, iznad kojih počinje skitsko-sarmatska granica, nju drže Sarmati Areati i razne populacije Skita.

Gete, Slovene, prema Pliniju „Rimljani su nazvali Dačanima”²⁵; na tom potezu pontske i obale koja gravitira velikoj dunavskoj delti, nalaze se sarmatski Hamaksobi ili (D)Aorsi, Skiti, koje Plinije naziva *izopačenim*, potekli od robova, Trogloditi, Alani i Roksolani. Kraljevstvo Sarmata Jaziga zauzima najveći dio Panonije²⁶: ostrvski narodi u oblasti dunavske delte su Tirageti i Kro-

²⁴ *Ibid.*, III, XXVI – 1. Komentatori se na par mjesta oslanjaju na dva *Ilirička kodeksa* u kojima se nalaze svi istorijski spiskovi naroda, nastanka gradova i promjena njihovog naziva, od kojih je jedan predstavljao vulgatu Biblije, na paleoslovenskom, pisanu runskim pismom, sa proemijumom izvoda iz spisa Zamolksisa Gete, koji su, nažalost, već krajem XIX vijeka izgubljeni (*ibid.*, knjiga III, fusnota 50).

²⁵ *Ibid.*, IV, XXV – 1. Oni, zajedno sa drugim rođačkim narodima, zauzimaju lijevu obalu donjeg toka Dunava i njeno zaleđe; Plinije ističe da ih sve „katkad” Rimljani nazivaju Dačanima a „katkad Sarmatima koje Grci nazivaju Sauromatima”.

²⁶ „Na gornjim teritorijama između Dunava i Herkunijskih šuma, sve do zimskog bivaka Karnuntuma u Panoniji i do germanske granice, sela i površi posjeduju Sarmati Jazigi, dok šume i planine zauzimaju Dačani koje su Jazigi potisnuli do rijeke Patusus...” – teritorije oko rijeka Marus i Duria nastanili su germanski narodi Bastarni i drugi... (*ibid.*, IV, XXV – 1, 2).

bizi, oko rijeke Boristene (Dnjepra) je istoimeni narod – Plinije ostrvo sa Ahilejevim grobom smješta u deltu Dnjepra. Tu je i veliko poluostrvo „u obliku mača koje se naziva Ahilejev Put”: ovu, relativno veliku teritoriju, naseljavaju Skiti Tauri i Siraci i, valja pretpostaviti, oni su čuvari nasljeđa Ahilejevog klan na Carskih Skita. Slijede pontski skitski narodi: Enekadloi, potom dva naroda koje izvori nazivaju opštim imenima Nomadi i Ratari, pa Vasilidi, Hileji; na Tauridi je 30 naroda, od toga 24 su u unutrašnjosti, 6 velikih gradova posjeduju Orgokini, Harakeni, Lagirani, Traktari, Arhilahiti i Kaliordi, planine posjeduju i naseljavaju Skitotauri na zapadu, do zidina hersoneske tvrđave, dok su na istoku Skiti Satarki. Tu je moćan grad Herakleja Hersoneska, nekadašnja Megarika, prijestonica tog dijela Skitije, „ona čuva grčke običaje i njen je bedem dug 5.000 koraka” – piše Plinije, oduševljen remek-djelom fortifikacione arhitekture. Na jako utvrđenom rtu nalazi se tvrđava Tauros-kita po nazivu Partenium (*Grad Partena Saka*). Na Palusu Meotide su Auheti, Neuri, Geloni, Tisagete, Budini, Vasilidi i Agatirsi, potom Nomadi, pa Antropofagi. Iznad Palusa Meotide su Sauromati i Esedoni, na obali do Tanaisa (Dona) su Meoti, po kojima je Meotida dobila ime, a iza njih je zemlja Arimaspa; iznada Akvilona su Hiperborejci, koji naseljavaju i obale nekih sjevernoazijskih rijeka do zemlje u kojoj žive Skiti Atakori. Ogromne teritorije, od početka Baltika do Visle, naseljavaju Sarmati, Veneti, Skiri i Hiri, na tim prostorima je i granica prema Kimbrima: na ivici sarmatske zemlje počinje teritorija koju naseljavaju Germani. Prema Pliniju narodu Vindila (Vinila – Langobarda) pripadaju Burgundi, oni su, po tvrdnjama latinskih i poznogrčkih izvora, sa još nekim germanskim narodima odvajkada sarmatski saveznici, čak, od epohe do epohe, sa njima stvarajući zajedničku državu. Germanski narodi Peukini i Bastarni su na granici sa Dačanima, sa njima i povremeni saveznici. Plinije nigdje ne navodi da u Sarmatiji nema utvrđenih gradova, temeljeći svoje zaključke na helenskim geografijama koje se danas smatraju izgubljenim. U VI knjizi, opisujući riječne tokove i gradove na Kimerijskoj obali i zaleđu, Plinije nabraja i narode koji žive u savezu sa Meotima: Vali, Serbi (*Srbi*), Arehi, Zingi i Psesi. Ušće Tanaisa naseljavaju Sarmati, najbliži srodnici Međana, Ginekokratumeni (podređeni ženama) koji daju muževe Amazonkama, Evazi, Koti, Kikimeni, Mesenieni (Mesenjani?), Kostoboki, Koatri (*Choatres – Hrvati?*), Zigi, Dandari, Tusageti i Turki (*Turci!*). Slijedi popis manjih i većih skitskih naroda, Sarmati i Skiti žive u jedinstvenoj zajednici, sa njima su u savezu Velika i Mala Jermenija kojima pripada prikaspijska Albanija.

Ovim djelima pripada i korpus spisa malih latinskih geografa iz vijek-dva kasnijeg vremena. Njihovo geografsko učenje predstavlja kratak rezime djela velikih prethodnika, a u službi je tekuće rimske imperijalne politike koja svo-

je carstvo smatra gospodarem svijeta i istorijskim nasljednikom gospodarstva: „Asirije, Međana, Persijanaca, Lakedemonjana, Atinjana, potom Makedonaca i na kraju nas Rimljana”. To je epoha kada Rimsko carstvo već preuzima hrišćansku doktrinu o gospodarenju u ime Božjeg zemaljskog carstva, jasno se i u pisanim tekstovima, što se najbolje očituje u historiografiji, odvajajući od paganskog i varvarskog skitsko-sarmatskog svijeta, kome se sa ostalim dalekoazijskim zemljama prepušta drevno političko učenje o Carstvu Istoka, u kome je hrišćanstvo samo jedna od brojnih religija. Geografi poput L. Ampelina obavezno se vezuju za astronomiju i matematiku, sažimajući sve znanje od haldejskog i Eratostena do svog vremena, dokazujući učenost, obavezu i pravilo rimske carske kulture, ali geografiju, kao književni žanr jer ona to u toj epohi jeste, lišavajući objektivnih svjedočenja o migracijama naroda, promjenama granica, stvaranju novih država. Lucije Ampelin koji je svoj *Memorijal* napisao polovinom IV vijeka, samo nabraja stanovništvo *Zemljine kugle*: pišući o Evropi kaže da su, i to ovim redoslijedom, njeni „najznamenitiji narodi Skiti, Sarmati, Germani, Dačani, Mezijci, Tračani, Makedonci, Dalmati, Panonci, Iliri, Grci, Italici Gali i Španci”. Dajući listu najznamenitijih naroda Azije, od skitskih naroda nabraja Međane, Parćane, Frigijce i Kapadokijce, ali ne spominje Skite i Sarmate²⁷. Tom nevelikom korpusu djela pripada i vijek kasnije Priscijanova²⁸ u stihu pisana *Perigeza*: na prostranstvima Meotide on konstatuje jedinstvo Skita i Sarmata, posljednje nazivajući „krvoločnim” i u savezu sa Amazonkama, od skitskih naroda su na Pont Euksinu najglasovitiji Kerketi (njihovo je ime ostalo u nazivu Kerč) i Oreti, a onda slijede Aheji Skiti „koji su, nakon Trojanskog rata slijedili pobjedničke poduhvate kralja Askalafusa i, nošeni vjetrovima, postavili su granice na ovim obalama”. Tik do njihovog su kraljevstva zemlje Henioha, „grčkih potomaka” i Ziga²⁹. Sjeverozapadno od Kaspijskog mora su skitski narodi Arimaspi, potom ka istoku dolaze Huni, nakon njih na obalama Kaspije su Albanci „čvrsti i bijesni ratnici” itd³⁰. Što se ostalih, uglavnom ratničkih, skitsko-sarmatskih naroda tiče, Masageti su poznati po gostoljublju i „okrutnosti u borbama”, najbolji strijelci antičkog svijeta su Sake itd.

Poseban omanji korpus predstavljaju itinereri, koje je carska rimska administracija pripremala za činovništvo, vojsku, moreplovce i trgovce, koji su obnavljani od vremena do vremena, nakon redovnih popisa stanovništva, pro-

²⁷ Lucius Ampelinus: *Le Mémorial*, Paris 1842, p. 13–14.

²⁸ U istoriji književnosti poznat po pohvalnom slovu imperatoru Anastaziju.

²⁹ Priscien: *La Périégèse, Poésies de Priscien*, Paris 1845, p. 45–46.

³⁰ *Ibid.*, p. 48.

mjena državnih ili granica provincija. Jedan od najznačajnijih je imperatora Antonina koji daje precizan i potpun spisak gradova na Ilirikumu koji su gravitirali svim značajnijim putnim pravcima. Ovaj itinerer, prvi nakon Ptolemejeve *Geografije*, navodi najznačajnije gradove na teritoriji današnje Crne Gore, na putu Salona–Drač: *Andarba* (*Sanderna* – ruševine na obali rijeke Trebišnjice), *Sallunto* (Grahovo), *Alata* (*Nalata*, Cetinje), *Birziminio* (*Cesini*) i *Cinna* (*Sinna* – Čiabak)³¹.

*

Opšte je prihvaćeno da su, uz Plinijevu *Prirodnu istoriju*, najpouzdaniji spisi dvojice helenskih geografa ranog rimskog carskog perioda, Strabona (oko 63. pr. n. e. – 24) i Ptolomeja (II vijek), ali da Strabonov spis, smjesa istorijskih i antropoloških znanja koja se temelji na danas nestalim izvornicima, predstavlja nezaobilazno štivo zbog vjerodostojnosti i nepristrasnosti, kada je riječ o preuzimanju izvora. Problemi Strabonove *Geografije*, pisane na samom početku nove ere, jesu razlike u redakcijama: poznoantičke su najčešće doslovno slijedile Strabonov spis, pribjegavajući sporadičnim izmjenama kada se radilo o zaštiti zvanične rimske imperijalne politike, sve narode izvan granica Carstva, uz manja ili veća skraćivanja, nazivajući opštim imenom *varvari*, pa su tako iz takozvanih imperijalnih rimskih redakcija, pisanih paralelno na grčkom jeziku originala i latinskom prevodu, od II stoljeća izostavljani, što je za Balkan najvažnije, spomeni etnonima *Sloveni* (*Σκλαβοι*, *Sclavi*)³². Redakcija iz I vijeka, pripremana za carsku administraciju, najvjerovatnije za posljednjih godina vladavine imperatora Klaudija (41–54), insistirala je na spiskovima naroda, pa su iz nje odstranjene historiografske i etnološke Strabonove digresije; zahvaljujući tome ona je najpouzdanija kada se govori o prisustvu raznih naroda na prostorima Carstva i njemu savezničkim teritorijama. Ranohrišćanske redakcije pribjegavale su novom kraćenju, doslovce brišući sve djelove Strabonovog spisa koji se odnosio na varvarske narode, koji su se naj snažnije odupirali hristijanizaciji ili na zvaničnom odbacivanju hrišćanstva temeljeći svoje sporazume, vojne i ekonomske, sa Rimom, poznije i Konstantinopoljem, kakvi su bili Galija, Germanija, Skitija, a naročito Sarmatija. Sto-

³¹ Imperatori Antonini Augusti: *Itinerarium provinciarum omnium, Recueil des itinéraires anciens*, Paris 1845, p. 100–101.

³² Strabonis: *Chrestomatiea geographicorum, Geographi Graeci minores, Parisiis* 1861, p. 574: „...et nunc sane totam Epirum et Graeciam fere et Peloponnesum et Macedoniam Scythae Slavi (*Σκυθαί Σκλαβοί*) tenent...” (objavljeno – *Monumenta Montenegrina I–2*).

ga su uz neka izdanja Strabonovog spisa dodati fragmenti, djelovi teksta koje je odbacila politička ili vjerska cenzura naručioca prepisa, a koji su sačuvani u posebnim korpusima – najpoznatiji i najobimniji su *Vatikanski fragmenti*, koji pružaju dragocjene historijsko-etnološke podatke o pojedinim narodima, najčešće onima koji nijesu pokazivali želju da se Carstvu i hrišćanstvu pridruže pod uslovima koje su propisivali Rim i Konstantinopolj, već ih prinuđujući na ustupke od kojih su najznačajniji bili *kupovina mira*, čime se zahtjevala nesposobnost imperije da vojno potčini neprijatelja na bojnopolju, a hrišćanstva da se, kao ideološki zakon, nametne politeističkom poretku koji je postojao od iskona.

Strabon navodi da je markomanski kralj Marobod uspio da, na lijevoj obali Elbe, stvori državu-savez u kojoj su bili i sarmatski slovenski narodi Luži, Diduni, Butoni, Luži Mani i Sudini, koji su živjeli u nekoj vrsti plemenske federacije sa Ssevima³³, čije su se teritorije prostirale do države Geta-Slovena. Tokom rimskih ratova u Germaniji, na desnu, sarmatsku obalu Elbe, prebjegli su Hermunduri i Langobardi, stupajući u savez sa Evropskim Sarmatima koji im je jemčio bezbjednost, pošto su se rimske vojne aktivnosti okončavale na srednjem toku ove rijeke³⁴. Strabon, preuzimajući Posejdonijusove tekstove, navodi da je praotadžbina Kimbra bio skitski Hersonez, te da su Grci, po njima, ovu teritoriju nazvali Kimerijom, ne dajući dovoljno uputnih podataka o ovoj seobi koja bi trebalo da se podudara sa velikom kimerijskom kolonizacijom, koja je trajala gotovo tri stoljeća na početku I milenijuma prije nove ere. Germanija se na jugu završava preko Elbe, ka Dunavu, na području, na kome nijesu utvrđene granice, gdje se dodiruju i prožimaju Svevi i Gete-Sloveni, tačnije njihova populacija Tiregeta: „Drevni Grci držali su Gete za trački narod, smatrajući da naseljava obje obale Dunava, u savezu sa Mezijcima... takođe porijeklom Tračanima, a od kojih su potekli ovi današnji Mezijci nastanjeni između Lidije, Frigije i Troade. Dodajmo da Frigijci nijesu ništa drugo do Brigi, pa su shodno tome i oni tračkog porijekla, kao i Migdonjani, Bebriki, Medobitinijski (Bitinijski potekli od skitskih Međana), Bitinijski, Tini i, možda, Marijandinjani: ovi trački narodi jedini su potpuno napustili Evropu, dok su Mezijci u njoj sačuvali nastambe. Posejdonijus smatra, prema

³³ Strabon: *Géographie, Paris 1867, VII, I-3.*

³⁴ *Ibid.*, p. VII, I-4. Izuzetnu pažnju zavređuje Strabonova digresija o ratovima koje su, protiv Rimljana i njihovog vojskovođe Vara, vodili Heruski i o rimskoj odmazdi nakon tog poraza. Grčki geograf u digresiji o jednom od ratnih vođa Heruska, Sestraku „sinu Sigimirovom, drugog vođe Heruska, sa njegovom ženom Ramis čiji je otac bio Ukromir, zapovjednik naroda Hata (Chates)...”, upotrebljava prijelomski, egipatski i asirski, naziv za Skite – *Hati*.

mom mišljenju zaista je u pravu, da su ovi isti Mezijci iz Evrope oni koje spominje Homer... Ime Mezijaca pjesnik udružuje sa onim Hipemolga, Galaktofaga (koji se hrane samo mlijekom i mliječnim prerađevinama) i Abijena, a oni nijesu ništa drugo do Skiti i Sarmati *hamaksoekvi*, i danas se još srijeću ovi narodi sa plemenima Bastarna, pomiješani sa Tračanima, tačnije unutar Tračana sa gornje strane Dunava, ali i sa onima sa ovdašnje obale gdje su, uostalom, pomiješani (u savezu) sa keltskim populacijama Bojima, Skordiscima i Tauriscima...³⁵ Nudeći pregršt navoda drevnih historiografa i pisaca o načinu života i običajima istočnoilirčkih Skita, pa i o religijskim vjerovanjima, pouzdani Strabon pokušava da odgovori na pitanje odakle naziv Skiti i zašto svi drevni grčki pisci, podrazumijevajući i one iz čijih je djela saznanja crpio Apolodor, spominju brojne skitske narode, ali tek od Hezioda uvode u terminologiju i sam pojam *Skiti* – ne uspijevajući da nađe pravi odgovor, ukazujući da je skitski i persijski način iskazivanja, podrazumijevajući pismeni, gotovo istovjetan, analizira odnose Skita i Grka, ističući skitsku jednostavnost, pravednost i blagost, posljednju samo kao odliku onih, podrazumijevajući izuzetno Anaharsisovo nasljeđe, koji su dio života proveli u helenskom svijetu.

Spominjući Filipovu i Aleksandrovu epohu Strabon navodi izuzetnu *nacionalnu* bliskost, ako se u to vrijeme može govoriti o naciji, Geta-Slovena³⁶ i Tribala, ističući da je od vremena Julija Cezara država Geta, do tog časa pod vlašću jednog vladara, najpoznatiji je bio Burebista – organizovana kao savez „pet država”³⁷, kojima su se, bez iole sumnje, priključili i ostali balkanski Sloveni. Skitski narodi Dae i Dave koje spominju izvori, prema Strabonu su Dačani; pravi Skiti Dae, koji nijesu stupali u ropsku službu Atinjanima, poput Geta i panonskih Daa, na obalama su Hurkanije (Kaspijskog mora). Oko Ahilejeve Peuke (Leuke), unutar getske države, nalazi se respektabilna enklava Ba-

³⁵ *Ibid.*, p. VII, III – 2. Taurisci – potomci iz saveza Kimerijskih Skita i Kelta koji je krajem prve polovine I milenijuma prije nove ere formiran kao država na čelu sa jednim vladarem, na velikim prostorima od srednjeg toka Dunava do rijeke Po, preuzimajući kontrolu nad svim putevima preko Alpa ka Galiji i Panoniji. Strabon navodi da su „Mezijci iz Evrope... dobri i hrabri ratnici” (*ibid.*, III-3).

³⁶ Njihov je kralj tada bio Dromihetes, dok je kralj Tribala bio Sirmus.

³⁷ *Ibid.*, VII, III – 11. Strabon navodi da je uzrok podjela među Getama dugogodišnji građanski rat koji su iskoristili Rimljani, ali da su Gete u njegovo vrijeme mogli bez po muke da dignu dobro naoružanu vojsku od 40.000 ratnika (na drugom mjestu – najviše 49.000). Stoljeće ranije imali su, zajedno sa Dačanima, impozantnu vojnu silu od 200.000 ljudi. Gete i Dačani su jedan narod, „govore apsolutno istovjetnim jezikom” (*ibid.*, III – 13), ali su Grci uveli podjelu: Dačanima se nazivaju zapadne Gete koje se graniče sa Germanima, dok se Getama naziva populacija na istoku, do obala Ponta, koja se vezuje za Skitiju.

starna, između Dunava i Boristena (Dnjepra) su Tiregete, potom Sarmati Jazigi i njihova država, pa država Kraljevskih Sarmata, pa plemenski savez Agatirsa, a Bastarni su između Germana i Tiregeta. Strabon Sarmate Roksolane, kraljevske, smatra jednim od bastarnskih naroda, oni naseljavaju „površi između Tanaisa (Dona) i Boristena”; na Hersonezu, koji je početkom I vijeka jedinstvena država pod vlašću jednog princepsa, su Skiti Tauri – skitski narodi naseljavaju prostor od Boristena do Jadranskog mora³⁸. Skitima na samoj obali Hersoneza dato je ime Georgiji (danas Gruzini) ili zemljoradnici, da bi se razlikovali od sunarodnika u unutrašnjosti koji su bili stočari. Na kimerijskoj teritoriji suvereni gospodari su Kimerijci. Mala Skitija prostire se od Boristena do donjeg toka Dunava, Strabon kaže da se u njegovo vrijeme „proširila na značajan dio Trakije”. Tribali su trački skitski narod, kao Gete i Dačani.

Ilirija, prema Strabonu, može da se podijeli „na dva različita regiona, jer planine Ilirije, Peonije i Trakije gotovo su paralelne Istru (Dunavu) i stvaraju jedinstvenu i cjelovitu liniju od Jadrana do Ponta”³⁹; u dubokom zaleđu Jadrana, sa druge strane zamišljene linije, zemlje su Dardanija i Autarijata. Sjeverni dio Ilirije, koji u isti mah dodiruje na jednoj strani Dunav, uz njega su Skiti Istri, a na drugoj obronke Alpa, u I vijeku pripada Dačanima, koji su odatle prognali Kelte Boje i Skitokelte Tauriske, čije su ostale iliričke enklave nakon toga postale dački saveznici, sa obavezom da učestvuju u svakom ratu koji povedu Dačani; na pravcu sjeveroistok su Panonci, pa slijede „polu-Kelti, polu-Iliričani” Japodi⁴⁰, zemlja Karna, a Panoniju ograničavaju Breuki, Andizeti, Ditoni, Pirusti, Mazaei i Desitiati, iza kojih su brojni mali narodi, sve do granice Dalmacije. Zemlju Japoda, uz jadransku obalu, nastavljaju Liburni, u Dalmaciji je glavni grad Salona, u okolini Neretve su (D)Aorsi, Ardiaeji i Pleareji, potom dolazi primorje pod uticajem Dardanije sa najvećim gradom Risnom, koji joj ne pripada, kao ni brojni manji primorski gradovi, a u zaleđu su Autarijati, Dasareti i Agrijani, tu je „izuzetno drevni grad” Galabrijaca, tik uz narod Tunata i tračke Skite Morde, čiju plemensku zajednicu-državu izvori spominju na južnoj granici Hiperboreje. Na obali se, nakon njih, nalaze Apolonijati. Pišući o Azijskoj Skitiji, grčki geograf 4. poglavlje XI knjige posvećuje Albaniji, „koja se nalazi između Iberije i Kaspijskog mora”; to je zatvorena, zbog pogodne klime i izobilja poljoprivrednih proizvoda sama sebi dovoljna zemlja, povremeno je zahvataju građanski ratovi, može da digne vojsku od 60.000 pješaka i 12.000 konjanika, u slučaju napada obraćaju se za

³⁸ *Ibid.*, VII, IV–3.

³⁹ *Ibid.*, VII, V–1.

⁴⁰ *Ibid.*, VII, V–2.

pomoć Skitima Nomadima. Albanija se proširila na zemlje koje su nekada posjedovali, u Strabonovo doba već gotovo nestali, skitski narod Kaspi. Albanijom vlada kralj i u njoj se „govori 26 različitih jezika”, svaka populacija ima svoj. Na sjeveru Albanija se graničila sa sauromatskim kraljevstvom Amazonki, a kao tampon-teritorija služile su zemlje dva mala skitska kraljevstva, Gela i Lega. Strabon nastavlja izlaganje XI knjige pripovijedanjem o Azijskoj Sarmaciji i njenim narodima, potom o Istočnim Skitima, najveću pažnju posvećujući najpoznatijim: Masagetima, Sakama, Parćanima i Međanima, posebno se osvrćući na Kapadokiju i Frigiju, maloazijske teritorije gdje su se Skiti razgraničavali sa drevnim civilizacijama Bliskog i Srednjeg istoka, imali snažne utvrde i svetišta kulta.

Ptolomejeva *Geografija* nastala u prvoj polovini II vijeka je, za razliku od Strabonove, bez istorijsko-etnoloških digresija, njena prava namjena je da, strogo poštujući geografske kriterijume, na osnovu svih dosegnuća antike pruži objektivan uvid u zemaljski svijet i narode, neophodne podatke o njihovoj međusobnoj udaljenosti i da mjere država, teritorija i kontinenata sa skicom najznačajnijih putnih pravaca – namijenjena je geografima, ali prije svega vojnicima i stručnjacima, administraciji rimske imperijalne kancelarije. Ptolomejeva *Geografija*, poput Strabonove, dijeli antičke prostore Skitskog carstva na Evropsku i Azijsku Sarmaciju, ali Skitiju još uvijek predstavlja kao jedinstvenu teritoriju – izdvajajući Ilirikum koji je, kako je to uočio već Strabon, ne više isključivo skitska već skitsko-sarmatska zemlja. Od planina iznad Istre i Karavanki počinje teritorija koju zauzimaju Sevaki, Alani i Ambesoti; na zapadu od njih su Norici, Ambidravi, Ambliki. Gdje se završavaju njihove zemlje počinje Panonija: na njenoj sjeverozapadnoj granici, tačno ispod Norika, su Sloveni Latovici (Latovidi), pa slijede Varkiani, Koletiani, Sloveni Oderiti (Jezeriti), oni su gospodari Gornje (Prve) Panonije – Ptolomej ne spominje skitske Katare što znači da su se, na osnovu naznaka u poznijim izvorima, povukli dijelom prema Moravskoj, dijelom u sjeveroistočnu Bosnu, a većina u svoju utvrdu i zemlje u priobalju Risanskog zaliva. Sjeverne i zapadne oblasti Donje (Druge) Panonije naseljavaju Amantini, ispod njih su se rasporedili Herkunijati, pa Andianti, Breuki, na sjeveroistoku su Arausiei, a do njih Skordisci. Ispod Dunava je niz gradova, među kojima se ističu istoimene vojne kolonije skitskih Karpa i Taura, vojna kolonija azijskosarmatskih Srba koje spominje i Plinije, *Serbinum*, kolonija međanskih Skita, *Mudia*, a glavni administrativni centar Donje Panonije je Sirmijum. Na Panoniju se nadovezuje Liburnija, koju Ptolomej naziva Iliridom (*Illyridis*), a nakon njenih gradova počinje Dalmacija koja se okončava rijekom Drim i gradom Lješom (*Lissus*): od sjevera ka jugu su Meseji (*Μεσσαιοι*), Deriopi, Dindari, Ditioni, Kerauni

iza kojih su unutrašnjosti (D)Aorsi, Komeni (Komneni), Vardi, Narenti, Sardi (oti), Sikuloti, Dukleati (Dokleati), Pirusi, a Skirtoni su na graničnim prostorima gdje počinje Makedonija – veliki dalmatinski gradski centri u zaleđu su, Doklea, Skadar i na teritoriji današnje Crne Gore neubicirani grad između njih, Risana (*Rizana*, *Ρισανα*, *Ριζανα*), dok su u primorju Risan (Ptolomej ga naziva *Ridiniumom*, *Ριδινον*), Askruvium (Tivat), Rizoniskum (Kotor, *Ριζονισκοσ*), Budva i Ulcinj. Na prostorima Dalmacije jedino Salona ima status rimske kolonije.

Evropska Sarmatija ograničena je na sjeveru Sarmatskim okeanom (*oceanus Sarmaticus*) i Venetskim zalivom i prostire se do Tanaisa (Dona), a preko Dakije nastavljala do Boristena; njoj pripada Ahilejev zemljouz – na prostoru juga Evropske Sarmatije, sjeverozapadno od Karpata, nalazi se planina *Bodin* (*Βωδινοσ*), čije je ime nosio kralj Slovena, hrišćanskog imena Konstantin, sin kralja Mihaila, u posljednjim decenijama XI vijeka. Na granici Sarmatije i Dakije su Peukini i Bastarni, potom slijede Jazigi sa Meotide, Roksolani, Amaksobi, Skitski Alani. Rijeci Visli gravitiraju Venedi, Gutoni, Pini, Sulongi; zatim Frungudioni, Avari (ni), Ombroni, Anartofrakti, Burgundi, Arsieti, Saboki, Pengiti i Bielsi. Na Karpatima i oko njih su istočni Venedi, Galidani, Sudini, Stavani u savezu sa Alanima, Gilioni, Kistoboki, Tranomontani, planinski Peukini, na istoku su Agatirsi, pa Aorsi, Pagiriti, Sauri, Boruski itd. Među najpoznatijim pridonskim Sarmatima su enklave Alana i Roksolana, Karpa i *Bodina*. Između Bastarna i Roksolana su Huni, Amadoki, Navari... Tauridski Hersonez je premrežen sa više od 30 većih i manjih utvrđenih gradova, dok Kraljevstvo Jaziga, koje se prostire od Karpata do Save na jugu, ima više od 10 snažnih fortifikacija od kojih jedna pripada skitskim Parćanima. Ptolomej nabroja mnoštvo skitskih naroda, nudi, po sudu istraživača, uz Strabona najpouzdaniju geografsku predstavu evropskih i azijskih teritorija, a što se ovog istraživanja tiče – spominje skite Hume (*Chumes*) na sjeverozapadnom zaleđu Azovskog mora⁴¹.

Omalenom korpusu grčkih geografa epohe najveće moći Rimskog carstva pripadaju još i geografski opisi zemalja koje su, sa svojim kancelarijama, pripremili profesionalni vojnici ili pak učeni administratori: prvi kako bi olak-

⁴¹ Ovim djelima treba dodati još dva o koja se oglašuje nauka, a istraživanja tvrde da su ne manje značajna: 1) Eustatijeve *Komentare* na sve geografske izvore do njegovog vremena i 2) Spornu zbog navoda, koji remete postignute konsenzuse u nauci što se tiče država i naroda antike, Agatemerovu *Geografiju* (*Αγαθημερον του Ορθωνο Γεωγραφιας υποτυπωσις – Agathemeri Orthonis filii: Geographiae informatio, Geographi Graeci minores, op. cit. p. 471 et sqq.*) pisanu u III vijeku.

šali taktičko vođenje mogućih operacija na nedovoljno poznatim prostorima, drugi, kako bi potpomogli razmah trgovine i omogućili otvaranje novih tržišta. Jedan od najznačajnijih spisa, nastao u II vijeku, na osnovu izgubljenog djela Menipa iz Pergama, je *Periples* (Putovanje brodom) učenika filozofa Epikteta, a rimskog generala, kapadokijskog historičara Arijana, koji daje detaljan pregled skitskih pontskih obala, gradova i populacija⁴². Arijan je imao zadatak da oko 134. godine, nakon smrti skitskog kralja Kimerijskog Bosfora, Kotisa, izgradi sistem utvrđenja i sačuva Kapadokiju u rimskim rukama – to je bila jedna od spornih teritorija na kojoj Skitija nije prihvatila razgraničenje sa Carstvom, smatrajući da na te prostore polaže *istorijska prava*. U nikada objavljenom ratu Alani su pokušavali da potisnu rimske garnizone i ovladaju strateškim prolazima ka Skitopolisu – na tom potezu nalazilo se i jako utvrđenje, vojna kolonija iliričkih Diokleata, pod nazivom *Dioclea (Diocletiana) Secunda* koju kao strateški punkt spominje i Ptolomej. Arijan je jedan od rijetkih geografa koji nudi uvid u zemlje Skita Rizeja⁴³ koji su, pri kraju II milenijuma prije nove ere, stvorili svoju prvu veliku vojnu koloniju na iliričkoj jadranskoj obali, Risan, omogućavajući tako talasu Kimerijaca zaposjedanje dijela južnog i srednjeg Italikuma – velika rizejska vojna kolonija, utvrđena kiklopskim zidinama tokom prva dva stoljeća I milenijuma prije nove ere, bila je na mjestu današnjeg italijanskog grada Rosana, što je potvrđeno i arheološkim nalazima. Nažalost, od skitskog *Periplesa* koji je nešto kasnije, sa izvodima Menipovog spisa, napisao učenik Marcijan iz Pontske Herakleje ostali su samo oveći fragmenti⁴⁴.

*

Sa raspadom i polaganim nestajanjem Zapadnog rimskog carstva i naučnom Konstantinopolja da pod vođstvom Istoka objedini i obnovi imperiju u njenim antičkim granicama, sada kao hrišćansku i u rukama jednog vladara, počinje da se mijenja geopolitička slika Evrope, ali i skitsko-sarmatskog svijeta. Sarmati su već nekoliko stoljeća preuzeli čelno mjesto u nekadašnjoj Skit-

⁴² Arrien: *Le périple de la Mer Noire*, Paris 1860.

⁴³ Luka Hisus granični je punkt između Kolhide i Tijanije. Nakon rijeka Psihros i Kalos počinje zemlja Rizeja (*Rhizeos*): „slijedeća rijeka je Rizius na 120 stadija od Kalosa. Na 30 stadija od Riziusa nalazi se druga rijeka, Askurus...” (*ibid.*, p. 31).

⁴⁴ Objavljeni su, ali samo oni koje se odnose na keltsko-galske zemlje, u: *Edme Cougny et Henri Lebegue: Extraits des auteurs grecs concernant la géographie et l'histoire des Gaules*, Paris 1878–1892, vol. 2. Prije nekoliko godina objavljeni su svi fragmenti Marcijanovih spisa – autor nije imao uvid u tu knjigu.

skoj imperiji, počev od vladavine tračkog Skita Lava I neprestano se gložeći sa Vizantijom, ujedinjenim Rimskim-Romejskim carstvom, oko Panonije, Daki-je i Trakije. I jedni i drugi pokušavaju da zadrže ove oblasti u svojim granicama, podjednako neuspješno. Vremena su se promijenila, hrišćanski monoteizam kao imperijalna ideologija ujedinjenog carstva počeo je da se širi pripontskim skitskim zaleđem, još ne domašujući Evropske Skitiju i Sarmatiju: patrijarhat u Akvileji, nezavisan od dvije carske prijestonice, sadašnje Konstantinopolja i bivše Rima, koji je bio jedini pravi vjerski gospodar srednjoevropskih prostora, nije im dopuštao da se utemelje u Panoniji, potpuno pod akvilejskom jurisdikcijom, niti na jadranskoj iliričkoj obali i njenom dubokom zaleđu, jer je Akvileja bila osnivač i zaštitnik svih episkopskih sjedišta u najvećim jadranskim lučkim gradovima i kolonijama, od Ankone do Epidamna – Drača. Ipak, akvilejsko patrijaršijsko sjedište smatralo je da, zbog hrišćanstva i ostvarenja već vjekovne političke ideje-projekta o Svjetskoj hrišćanskoj imperiji, na čelu sa Konstantinopoljem, mora da pomogne Vizantiji, ne samo u hristijanizaciji evropskih varvara, podrazumijevajući uz Sarmate i Skite, Kelte i Germane, već i u priključivanju njihovih teritorija romejskoj državi. Panonija i Ilirikum, sa Dakijom i Trakijom, bili su koliko carske toliko skitsko-sarmatske teritorije, zahvaljujući savezništvu sa Evropskim Sarmatima na udio u vlasti nad njima polagali su i neki germanski i keltski narodi – što je od tog velikog prostora, koji je antička rimska carska administracija nazivala Dunavskim provincijama, stvorilo najveći vojni logor, prvo Rima potom Konstantinopolja, ali sa time i teritoriju na kojoj je vojna uprava dokazivala samovolju, izazivajući nesigurnost u strukturama lokalnih vlasti, što se dodatno komplikovalo, nikada prikrivenim, skitskim i sarmatskim namjerama da te teritorije, kao *istorijski svoje*, priključe svojoj saveznoj zajednici, uz put se nimalo ne obazirući na hrišćansku ideologiju, a koristeći patrijarhat u Akvileji kao ulog u trgovini ustupcima, prije svega teritorijalnim, sa Konstantinopoljem i Rimom. Drugo takvo područje bilo je sjeveroistočno od Konstantinopolja, na prostorima Kerča, Azovskog mora, Kavkaza kao *Kapije naroda* i Kaspijskog priobalja, koji su se oslanjali na vjekovnog helensko-rimskog neprijatelja Persiju, povremenog saveznika Skita. Tu su dolazili konstantinopoljski misionari, carski izaslanici, odatle su išle delegacije u carsku prijestonicu, ali to područje nikada nije postalo vizantijsko, kao što nije bilo ni rimsko, iako su se imperijalni hroničari trudili da ga takvim predstave. Hrišćanstvo tu nikada nije uspjelo da se utemelji po romejsko-rimskom modelu, samim tim nije postajalo sredstvo prinude kako ga je vidjela carska administracija.

U toj situaciji, kada ništa nije izvjesno, a kamoli sigurno, Stefan Vizantinac za imperijalnu kancelariju stvara ne opis carstva, ne ni njegovu geografi-

ju, već katalog gradova i naroda koji bi trebalo, zahvaljujući hrišćanstvu, da su romejski, iako za to, za sve koji su navedeni, nema zvanične potvrde⁴⁵. Njegov katalog gradova nudi nekoliko izuzetno značajnih podataka, koji se sporadično, i to u posrednim naznakama, nalaze u djelima hroničara tog vremena, koji zdušnu pažnju posvećuju gotsko-skitskim odmjeravanjima snaga sa centralnom administracijom, kao i detaljnim opisima ratova na istočnom Balkanu, uglavnom sa Hunima, koji su u zbilji, kao i gotski početak zaposjedanja Italije i skitsko-sarmatsko institucionalizovanje vojnih kolonija u Galiji i Iberiji, kao država – produžene naoružane ruke Konstantinopolja, bili sukobi lokalnih razmjera, a ticali su se jedino, što se vidi iz zakonskih akata imperijalne kancelarije, *mirnog razgraničenja* (sic!) Vizantije, kao legitimnog nasljednika Rimskog carstva, i Skitije–Sarmatije. Pri tome, skitsko-sarmatski svijet preuzeo je obavezu da pacifikuje Galiju, uspostavi liniju razgraničenja sa Keltima na Britanskom ostrvlju i osnaži, kao vizantijske, nekadašnje rimske granice prema Germaniji, na Rajni, od kojih već u prvoj polovini V vijeka gotovo ništa nije ostalo. Stefan Vizantinac ukazuje da je već za vladavine Teodosija II stvorena federacija Dalmacije i Veneta i da se Dalmacija teritorijalno proširila do doline Poa⁴⁶. Ako se uzme u obzir, prema svjedočenju *Notitia Dignitatum* i fragmenata dokumenata konstantinopoljske vojne kancelarije, da su evropskosarmatski Dalmati, zajedno sa Alanima, u čijim je rukama bila komanda nad svom romejskom vojskom, a njihove najbolje trupe sa zapovjedništvom za Galiju i Britaniju bile raspoređene u Italiji, gdje su držale sve velike srednje i sjevernoitaličke gradove izuzev Milana, kontrolisali vitalne tačke na zapadu, onda je jasno da je skitsko-sarmatski vojnički Ilirikum bio nadležan za pacifikaciju Apenina⁴⁷. Konstantinopolj je znao da stavljanje Italikuma pod kontrolu skitsko-sarmatskog oružja znači njegovo prisajedinjenje Istoku, a da za tim slijedi prisajedinjenje Galije, Iberije i Britanije, čime je Zapadno

⁴⁵ Στεφάνου περι πολειων – *Stephanus Byzantinus, Lipsiae 1825, vol. 1, p. 1–478*. Nesumnjivo autentičan, ovaj spis je sporan po dataciji: autora ne spominje nijedan poznati vizantijski enciklopedijski katalog pisaca. Dobar dio istraživača datira ga na Justinijanovu epohu, navodeći da je spis pripremljen na Justinijanov zahtjev u godini nakon smrti Justina I – tvrdnje se zasnivaju na nekim od Justinijanovih akata i navodu sa početka druge knjige Agatijine *Istorije*, koja spominje nekog visokog oficira Stefana Dračanina, što znači da je autor najvjerovatnije bio Skit–Sarmat–Sloven. Najnovija istraživanja vezuju ga za doba Teodosija II ili, čak, Lava I. Pažljivim praćenjem gradova koje na Ilirikumu navodi i nabraja Stefan Vizantinac lako može da se skicira prostor skitsko-sarmatskog kraljevstva Dalmacije (Slovena), nezavisne države *pridružene* carstvu.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 145. Glavni antički grad Dalmacije bio je Dalma (Δελμινov).

⁴⁷ Sve objavljeno u *Monumenta Montenegrina I–3*.

carstvo prestajalo da postoji i pojavljivao se monstrum sa Bosfora, Vizant, kao jedini gospodar hrišćanskog svijeta. Vizantiji je bio važan samo njen politički program, ostvarenje zavještanja Konstantina Velikog o jedinstvenom hrišćanskom Rimskom carstvu – taj program nije razmatrao mogućnosti ujedinjenja sa Skitijom i Sarmatijom, one su bile predodređene da budu nezavisne, van domašaja konstantinopoljske administracije. Ilirikum i Pont bili su njihove, ali i romejske teritorije, zone odakle je dolazila i gdje se okupljala oružana sila, plaćena da sprovodi pacifikaciju u ime hrišćanstva i tako stvara uslove za stabilnost Romejske države. Stefan Vizantinac spominje uglavnom primorske iliričke gradove, među njima Budvu⁴⁸, Risan⁴⁹, ne spominje Diokleju, kao da preko Skadarskog jezera i dalje postoji granica između Rima i skitsko-sarmatskih država, poput one iz II vijeka prije nove ere, utvrđene nakon slova Ilirskog saveza i pacifikacije Makedonije i Helade.

Zvanični historičar Justinijanove vladavine i, možda, dijelom životnog vijeka savremenik Stefana Vizantinca, učeni Prokopije iz Cezareje ostavio je sistematizovano djelo o gradovima Vizantijskog carstva prve polovine VI vijeka usput spominjući i narode, što je bila praksa i ustorijskim djelima do njegovog i nakon njegovog vremena. Prokopije navodi sve gradove koje je Justinijan Veliki, inače kao mu stric Justin I iz prevalitanskih rodova Carskih Skita, rođen u komandno-štabnoj prevalitanskoj tvrđavi Taurizio (*Taurisio*), obnovio ili iz temelja sagradio – ali na prostorima nekadašnjeg Istočnog rimskog carstva. To znači na sjeveru Afrike, Bliskom i Srednjem istoku, a najviše na rodnom mu Ilirikumu. Prokopije je izričit – na sjeveru Ilirikuma je granica prema Skitiji i Sarmatiji, Vizantiji pripada samo jug i središnji dio Trakije, gdje se nalazi jako utvrđena i dobro branjena provincija Evropa, koja iz istočne Panonije, i sa skitsko-sarmatskih prostora Ponta, zatvara prilaze Konstantinopolju: „tamo su se, kao susjedi, za stalno ugnijezdili Huni i Goti, a vojskom i silom prijete narodi Tauride i Skitije, zatim njihov narod Sloveni i svakojaki Sauromatski hamaksobi ili metanasti, kako su ih nazivali najstariji historičari, kao i svakakav ostali krvožedni soj ljudi koji tamo imaju svoju domovinu, a

⁴⁸ Uvodi razliku između iliričke Βουθον i egipatskog grada istog imena koji se piše nešto drugačije, Βουθονη, ali ne nudi podatak koji se sriječe u djelima mitografa (putovanja Dionisova) da je Budva tokom II milenijuma prije nove ere bila, po svemu sudeći, jedna od egipatskih kolonija u Enhelejskoj državi, a da je dolaskom Skita, nije utvrđeno Dardanaca ili Peonaca, egipatski grad istog imena postao njihova vojna i trgovačka kolonija (*Stephanus Byzantinus, op. cit. p. 118–119*).

⁴⁹ *Ibid.*, p. 363. Πιζων je imao svoju koloniju u Tesaliji, Πιζους. Stefan Vizantinac spominje i Πτως, „najvišu tačku” u zemlji Skita Troglodita.

koji ili lutaju pašnjacima ili su tamo stalno naseljeni. U ratu koji je neprestano vodio sa njima Justinijan Avgust, nastojao je da se ništa nenadano ne dogodi, kao neophodnost naložio je da se podignu bezbrojna utvrđenja, da se uspostave vojnički bivaci, i to potpuno utvrđeni, i da se ispred bezumnih i nasrtljivih neprijatelja postavi sve što bi moglo da ih zaustavi... pošto oni ne počiju rat zbog nekakvog razloga, niti ga najavljuju, niti ga obustavljaju zbog dogovora ili završavaju zaključivanjem primirja...⁵⁰ Justinijan je obnovio rodni Taurizio, Prokopije detaljno opisuje njegovo moćno utvrđenje, pretvorivši ga u mnogoljudnu i bogatu stolicu Ilirikuma; obnovio je potpuno srušenu antičku Bederianu dajući joj ime Justinijana Sekunda, a nedaleko od nje, takođe bogat i utvrđen grad, kome je dao stričevo ime, Justinopolj. Justinijan je u potpunosti reorganizovao Ilirikum, Justinijana Prima postala je oblasna prijestonica, sa sjedištem arhiepiskopa-papskog vikara, a sve su provincije dobile nove granice – Prevalitanu je uključio u Dardaniju, neke njene teritorije uključujući i provinciju Novi Epir kako bi sputao moć Dukljanske arhiepiskopije i Carskih klanova Diokleata i Tribala-Prebaleja, nezadovoljnih marginalizacijom i isključivanjem iz prava na nasljeđe imperijalnog vizantijskog trona⁵¹. U Novom Epiru iz temelja su izgrađeni: Sceminites, Ulpianus, Episterba, Argus, Aona, Stefaniskum, Sanktus Sabinus, Aliula, Dirlahin, Patana, Bakuste, Alistrus, Irene, Epiduta, Bakusta, Martis, Ginekomites, Speretium, Aeon, Streden (Stridon), Deufracus, Labelus, Epileum, Piskine, *Cithinas (Cetinje)*, Dolebin, Hedonia, Titiana, Ulubula, Brebate, Tesaurus. Obnovljeni su: Sankti Stefani, Ketreon, Apis, Peleum, Kome, Pakue, *Skidreopolis, Antipagre*⁵², Titra, Brebeta, Bupus, Endinia, Dionisus, Ptohi, Tirkanus, Kapaza, Pupsalus, Gabreum, Dionas, Klementiana, Ilirin, Kilike, Argias, Terma, Amantia, Paretium⁵³. U Dardaniji su izgrađeni Laberium, Kastimum, Rabestum, Kastelium, Akrenza, Terias, Drulus, Viktorie, a obnovljeni Kesiana, Rezule, Uziana, Besiana⁵⁴, Maskas, Liste, Keliriana, Zizbes, Genzana, Petrizen⁵⁵, Eutihiana, Mulato, Be-

⁵⁰ B. G. Niebuhrii: *Scriptorum historiae byzantinae, pars II, vol. 3, Procopius: De aedificiis, Bonnae 1838, p. 264–265.*

⁵¹ Justinijan je na prostorima Termopila obnovio gradove – vojne kolonije skitskih naroda Saka i Koraksa.

⁵² Jedan od ova dva naziva odnosi se na Bar i njemu susjedno utvrđenje, danas Ratac.

⁵³ *Ibid.*, p. 277–278.

⁵⁴ Glavni grad Skitoslovena Besa nakon njihovog preseljenja iz Trakije u I v. pr. n. e. – II v. n. e.

⁵⁵ Petrovac.

las⁵⁶, *Cattarus*⁵⁷, *Cattaricus*⁵⁸, Pentza, Catafeterus, Dabanus⁵⁹, Kubinus, Getmaza⁶⁰, Viktoriana, Azeta⁶¹, Durbulie, Surikum, Kusines, Tutiana, Balesina, Bela, Katrelates, Kasiela, Mariana⁶², Priskopera, Miletos, Dardapara, Kesuna, Veriniana, Lasbarus, Kastelobretara, Edeksio, Dinius, Kekola, Emastus, Kastelona, Kapomalva, Seretus, Ptohium, Kvino, Berzana, Besiana, Arsa, Blezo, Labutza, Kvinti, Bermerium, Katrasema, Rotun, Kobenciles, Marcelina, Primoniana, Pamilinus, Aria⁶³.

Prokopije je u kompilaciji svojih istorijskih spisa, koju je pisao nakon *Gotskih* i *Ratova sa Međanima*, među istraživačima poznatoj pod nazivom *Historia mixta*, jedan odjeljak posvetio imperatorovom rodnom narodu i zemljama iz kojih je potekao njegov Carski klan. Prokopije smatra da su Kolhi i Lazi isti ili, bar, rođački narod, ističući da su oko „Pont Euksina bezbrojni narodi”⁶⁴; na sauromatskim granicama, zemlji kojom su vladale Amazonke, u kraju koji se proteže ka Trapezuntu, u njegovo vrijeme još je postojao nekadašnji grad osnivača Risna, Skita Rizeja⁶⁵. Njihovu zemlju „sada nastanjuju narodi koji ne veličaju ni Rimljane, ni Laze”. Zemlje Skimnija i Svanija su pod vlašću kralja Lazika, a nakon njih su narod Meski⁶⁶; nakon zemlje Abazga dolazi teritorija Alana, nedaleko od Kavkaza su Bruki (po antičkim autorima Brukeri), Zeki su na obalama Pont Euksina, njihovog je „kralja nekada imenovao imperator”. U kraljevstvu Sagida, nekada Rimljani, a u Prokopijevo vrijeme Romeji držali

⁵⁶ Glavni roksolanski grad u zaleđu jadranske obale.

⁵⁷ Kotor – nekada se u izvorima naziva Gornji Kotor.

⁵⁸ Donji Kotor – danas dio opštine Tivat prema Kotoru.

⁵⁹ Danas Dabanovići.

⁶⁰ Danas Radanovići.

⁶¹ Zeta.

⁶² Najveći logor mladih skitskih ratnika koji su se tu obučavali – sjeverozapadno od Duklje.

⁶³ *Ibid.*, p. 280–281.

⁶⁴ *Procopie de Césarée: Histoire mêlée, Histoire de Constantinople, Paris 1685 (site – Philippe Remacle), vol. 2, I, 1–2.*

⁶⁵ „Zemlje koje pripadaju Trapezuntu, prostiru se do utvrđenog sela Susurmena i do gradića Rizeja (*Rhizee*) i nastavlja se dva dana hoda duž morske obale do granica Lazika” (*ibid.*, II, I, 1–2). „Postoji jedna mala zemlja u blizini Rizeja, između Laza i Romeja, koju nastanjuje neki slobodan narod, gdje je jedno utvrđeno selo po imenu Atena, ne zato što su ga izgradili Atinjani već što je nekada pripadalo gospodarici sa tim imenom...” Nedaleko od ovog utvrđenog sela u Zemlji Rizeja nalazi se drevni grad Absar (Absor), odakle su krenuli osnivači istoimenog dalmatinskog grada 1400–1300. godine prije naše ere, predvođeni Međanim bratom Absirtom.

⁶⁶ „Lazi nastanjuju obalu koja pripada Evropi” (*ibid.*, II, 1–2).

su luke Sebastopolis (danas Sevastopolj) i Pitont, dok su izvan granica te države prostrane zemlje na kojima žive „različite nacije Huna...” Na Meotidi su brojni i moćni Kimerijci, „koje sada nazivaju Uturguri”⁶⁷; „dalje na sjevernoj strani je veoma brojna Anta. Na mjestu odakle počinje da se izliva Palus Meotide su Goti koje nazivaju Tetraksitima, kojih je veoma mali broj, ali oni ispovijedaju hrišćanstvo”⁶⁸. Justinijanov hroničar ukazuje da su pored Kimerije, u doba kada su njom kao saveznom kraljevstvom, nakon Skito-Slovena, vladali hunski kraljevi, svoju državu-savez imali Goti, Vizigoti i Vandali, unutar velike sauromatske kraljevine, ali su ih na Balkan prognali Huni u V vijeku, kada je najveći broj njihovih sunarodnika za račun Konstantinopolja već stvarao skitske i svoje države u Španiji i Galiji.

Sa Prokopijem se praktično okončava doba ranosrednjovjekovnih geografa: kasniji tekstovi su, poput spisa Nila Doksopatrisa, tek putopisna viđenja, ne uvijek sa činjenicama u pravoj mjeri upoznatih namjernika. Pozniji geografski spis ravenkog anonimna nije nigdje objavljen u cjelosti; ista sudbina zadesila je i Kataloge naroda koji su nastali od kraja VIII do XI vijeka u skriptorijama vezanim za pontifikalnu kancelariju i sjevernoitaličkim na području Akvilejskog patrijarhata – pretpostavlja se da će objavljivanje ovih enciklopedijskih tekstova umnogome promijeniti sva dosadašnja znanja o evropskim i evroazijskim narodima. Nakon Justinijanove vladavine Konstantinopolj se bavi samo organizovanjem crkvenih sjedišta i crkvenih provincija, termin *eparhija* uvodi se u zvanični rječnik imperijalne administracije i sve do pada carstva to je jedini izvor za saznanja o narodima – on ne nudi prave podatke o novim migracijama, niti izmjenama granica, pa ni ratovima i diplomatskoj aktivnosti, koja je pratila politiku Vizantije do obnove Zapadnog rimskog carstva i nakon toga. Taj shematizam, Justinijan je utemeljio Svjetsko hrišćanstvo carstvo, kome je ideološki religijski okvir dovoljan da državu predstavi kao prosti zbir crkvenih sjedišta i provincija, preuzeće nakon obnove i Zapadno carstvo – svi ratovi koje će voditi za proširenje granica biće borbe za pokrštavanje onih naroda i zemalja, koji su odbijali da prihvate suverenu vlast ekumeniskih centara Rima i Konstantinopolja, a to će od kraja IX i prve polovine X stoljeća prihvatiti i skitsko-sarmatski svijet, do tog časa monolitan u otporu prema imperijalnom hrišćanstvu kao ideologiji koja uništava varvarske tradicije, pa i samobitnost. Slovenstvo, kao novi naziv za Skite, Sarmate i njihove zemlje, pojavljuje se sa hristijanizacijom, i to gotovo uvijek u negativnom

⁶⁷ *Ibid.*, III – 2.

⁶⁸ *Ibid.*, p. IV–3. Prokopije ističe da ne zna da li ovi Goti ispovijedaju arijanstvo, kao ostali njihovi sunarodnici, ali da je uočio „da u njihovoj vjeri postoji izuzetna jednostavnost...”,

kontekstu: ako su Skito-Sarmati bili varvari, Sloveni su poluhrišćani, nikada dovoljno pravovjerni, pa im se spočitavaju varvarske tradicije ili uporno održavanje tog nasljeđa. To će biti usud i Vizantije – od kraja X vijeka pontifikalna kancelarija i učeni monasi pri dvorovima Zapadnog carstva razvijaće političku teoriju o *grješnom Istoku*, koja će krajem narednog stoljeća dovesti do krstaških ratova...

*

Slovenski izvori, koji bi trebalo da su najznačajniji za istoriju skitsko-sarmatskog svijeta, najmalobrojniji su. Pojavljuju se krajem X stoljeća, potom u dva naredna, i jesu samo i isključivo hrišćanski – dokaz su da je slovenski svijet stupio na puteve božanskog prosvjetljenja, pošto mu je ono, i samo ono, omogućilo da stvori hrišćanske države-kraljevstva. Da je riječ o paradoksu, koji izaziva nevjericu i među najboljim poznavaocima srednjovjekovnog doba, svjedoči činjenica da su neke od prvih zvaničnih slovenskih istorija napisali katolički njemački monasi, neki ovlašćeni od pontifikalne kancelarije, a neki od carskog dvora Zapada, ili poslani na dvorove slovenskih vladara da pisanom hronikom posvjedoče o pristupanju dijela slovenskog svijeta Svetom germanskom hrišćanskom rimskom carstvu. Zapadno carstvo je najviše zainteresovano za Evropsku Sarmatiju i sarmatske jadranske obale Ilirikuma – zna, ako Poljaci, Česi, Moravci, Karantani, Dalmati, Sorabi, ostali narodi na njihovim prostorima, i sve malobrojniji Diokleati pristupe, barem nominalno, njegovoj federaciji i priznaju suverenu vlast pontifikalne kancelarije, što se tiče hrišćanstva kao ideologije, Vizantiji će ostati jedan jedini saveznik Skitija koja je već, s krajem vladavine Karla Velikog, a naročito sa stupanjem Slovena Vasilija I, rodonačelnika Makedonske dinastije, na imperijalni konstantinopoljski tron, postavila pitanje legitimiteta grčke vladavine Istočnim carstvom. To pitanje postavili su i islamski kalifati i emirati, skitski saveznici zbog zajedničkog im interesa. Od najstarijih slovenskih hronika, pisanih do prvog vijeka vladavine Makedonske dinastije, ostali su tek beznačajni fragmenti, i to Bogufalove na latinskom i *Hronike Diokleje* na grčkom, ne u pravoj mjeri proučeni oskudni fragmenti najstarijih ćirilskih i glagoljskih spisa iz epohe misije Kirila i Metodija i njihovih učenika, dok najstariji sloj runskih tekstova, poznat tek sporadično i nedovoljno uputno, za sada nije ponudio izvjesnije podatke o istoriji skitsko-sarmatsko-slovenskog svijeta.

Kako stvari stoje, djelo učenog bremenskog monaha Adama naslovljeno „Djela episkopa hamburške crkve”⁶⁹, nastalo između 1072. i 1076. godine (moguće smrti autora), koje je nastavio njegov nasljednik Helmold pod naslovom *Chronica Slavorum* zaključivši ga s 1171. godinom⁷⁰, predstavljaju dva najstarija spisa učenih katoličkih klerika, a tiču se sarmatsko-skitskog svijeta i njegovog nasljeđa. Adam Bremenski je, koliko se zna, jedan od rijetkih latinskih autora koji potvrđuje navode iz spisa aleksandrijskih gramatičara i retora, koji su ukazivali na skitsku književnost pisanu runama, postojanje drevnih isto-rijskih svjedočenja i knjiga ceremonijala kultova najvećih božanstava paleoslovenskog svijeta. U fragmentima Adamove historije dešifrovani su i sljedeći navodi: „Saznali smo da su, među ostrvima na slovenskoj strani, najpoznatija tri. Prvo je Fembre, njegov je položaj nasuprot vjetrovima i lako se može vidjeti iz Aldenburga, isto kao i ono koje se naziva Laland. Drugo se nalazi preko puta (Soraba) Vilca: njima vladaju Rani ili *Runi*, najhrabriji narod među Slovenima. Postoji zakon: nikakva društvena djelatnost ne smije da se obavlja bez njihovog mišljenja, boje ih se jer imaju drugarske odnose sa bogovima, tačnije s demonima, kojima više od svih prinose darove...”⁷¹ Glavni grad države Runa bio je Dimin, na rijeci Peni, danas Novi Brandenburg: on je, izgleda, bio centar slovenske paganske pismenosti na prostorima Evropske Sarmatije⁷². Odvajkada su sarmatski i sjeverozapadni skitski Sloveni, po svim ranogermanskim istočnicima, živjeli u savezu, tokom više od milenijuma, stvarajući zajedničku federalnu državu – ona će početi da se raspada vladavinom Karla Velikog i, uglavnom prisilnom, hristijanizacijom, a potpuno nakon stvaranja Latinskog carstva 1204. godine. Adam Bremenski navodi granicu Evropske Sarmatije prema Zapadnom rimskom carstvu: „naporedo sa nama, a od jezera Slii žive Danci koje nazivaju *Ljudima*, gdje počinju granice Hamburškog arhiepiskopata. One se prostiru kroz oblasti primorskih Slovena do rijeke Pan, gdje je i granica naše dijeceze. Odatle, pa do rijeke Odre, prebivaju Vilci i Ljutići, a iza Odre, koliko znamo, žive Pomerani. Dalje se prostire veoma velika zemlja Poljana (Poljaka). Govore da se njihove zemlje dodiruju sa Kraljevstvom Rusije. Ta zemlja jeste i predstavlja posljednju i najveću oblast Vinila...”, legendarnog Skitskog carstva koje je do pozne antike obuhvatalo sve skitske i sarmatske zemlje i narode, kao i skandinavske, britanske Pikte

⁶⁹ Адам Бременский: Деяния архиепископов Гамбургской церкви, Из ранней истории Шведского государства: первые описания и законы, Москва 1999.

⁷⁰ Гельмольд: Славянская хроника, Москва 1963.

⁷¹ Адам Бременский, *op. cit.*, p. 143.

⁷² *Ibid.*, p. 138–139.

i sjeverni dio Galije (današnju Bretanju) do Atlantika⁷³. Bremenski sveštenik ne bavi se ostalim slovenskim narodima, navodeći samo da je, između Hamburga i Evropske Sarmatije i Grčke, ogromna teritorija sa varvarskim narodima. Njegov nastavljac Helmold je nešto štedriji u podacima o slovenskim narodima: južnu obalu Baltičkog mora naseljavaju Sloveni, od istoka ka zapadu su Rusi i Poljaci, „Poljska je najveća slovenska zemlja”, sa juga se graniče Česi, Moravcima, Karantancima i Sorabima, i sva ta velika zemlja naziva se Slavija (*Sclavania*, *Sclavia*), a ako se u ovu zemlju „kako neki to hoće, ubroje i Ugri, jer se od njih ne razlikuju ni po spoljašnjem izgledu ni po jeziku, to su zemaljski predjeli koje zauzima slovenski narod toliko prostiru da je to gotovo nemoguće opisati”⁷⁴. Helmold, potom, podrobno opisuje slovenske narode unutar Slavije i Zapadnog rimskog carstva, njihov otpor hristijanizaciji praćen pobunama protiv misionara, postepeni raspad saveza sa Normanima i uključivanje jednog broja evropskih sarmatskih naroda u politički projekat proširivanja granica Zapadnog rimskog carstva na istok i prema zapadnoj granici Poljske. Ovim latinskim hronikama njemačkih sveštenih lica treba dodati i „Slovensku hroniku” Arnolda iz Libeka, pisanu 1175. godine, povodom Trećeg krstaškog rata⁷⁵. O Slovenima je opširno pisao u svojoj latinskoj enciklopediji „O svojstvima stvari” učeni britanski monah Bartolomej Engleski oko 1250. godine, on navodi: „Sklavija (*Sclavia*) je dio Mezije, i sastoji se mnogih oblasti. Sloveni su: Česi, Poljaci, Metani, Vandali, Ruteni, Dalmati i Karantani. Svi oni se međusobno razumiju, i umnogome su slični, što se jezika i karaktera tiče, ali se isto toliko razlikuju kada je riječ o vjeri. Jedni su do danas sačuvali paganske obrede, drugi se pridržavaju grčkog obreda, treći latinskog... Postoje dvije Sklavije (*Sclavia*). Velika se naziva Sklavonija (*Sclavonia*) i u nju spadaju Hrvatska, Srbija, Karintija, ali i mnoge druge oblasti... Taj je narod grub, sirov i divljački... Druga je Sklavija mala, proteže se od granica Saksonije do Prutena, Vandala... Njen je narod krepak tijelom, bavi se zemljoradnjom i ribolovom, sklon je pobožnosti i miroljubiv... A to je zahvaljujući pomiješanosti i opštenju sa Njemcima...”⁷⁶

⁷³ *Ibid.*, p. 89.

⁷⁴ Гельмольд, *op. cit.*, p. 34. „Svi se ovi narodi, izuzev Prusa, diče time što su hrišćani...”

⁷⁵ Арнольд Любекский: *Славянская хроника, История средних веков в её писателях и исследованиях новейших ученых, Санкт Петербург 1887, vol. 3.*

⁷⁶ Бартоломей Английский: *О свойствах вещей, Английские средневековые источники, Москва 1979, p. 86–87.* Učeni Englez posebna poglavlja posvećuje Skitiji, Sarmatiji, Alaniji, Albaniji i istočnim skito-slovenskim narodima.

Što se slovenskih latinskih hronika tiče najstarije su iz epohe XI–XII vijek, sve su u strogo hrišćanskom duhu i slovenske srednjovjekovne države predstavljaju kao članice apstraktne federacije Svjetskog hrišćanskog svijeta. Gradišćanski anali počinju 894. a okončavaju se 1145. godinom⁷⁷: 894. bila je godina „krštenja prvog katoličkog češkog princepsa Borživoja, sina Gostivito- vog”. U ovom tekstu nepoznatog hroničara, odmah nakon loze čeških pagan- skih vladara od kraja VI do kraja IX vijeka, navodi se da je moravski princeps (po ostalim izvorima *kralj*) Svetopluk, kao *sin*, po vjeri (?), njemačkog kralja (887–899), potom i imperatora Zapadnog carstva (896–899) Arnulfa, 890. go- dine primio *od oca* vlast nad Češkim i Moravskim principatom; nakon Borži- vojevog krštenja Svetopluk (oko 871–894) se povukao u monaštvo, u panon- sku porodicu Zober. Ova, kao i dvije češke anonimne hronike, prva koja obu- hvata veliko razdoblje od 824. do 1419. godine⁷⁸, a druga⁷⁹ koja počinje vlada- vinom zapadnog rimskog cara Otona Velikog oko 970. godine, a završava se oko 1290, ne spominju geografiju slovenskog svijeta, niti narode, već su za- kupljene tekućim događajima vezanim za odnose Češke i Zapadnog rimskog carstva. Velika *Češka hronika* koju je, početkom XII vijeka, pisao učeni lati- nista Kozma iz Praga († 21. oktobra 1125)⁸⁰ počinje po obrascima istorije svi- jeta od potopa, ukazujući na istorijsku povezanost češko-moravsko-sarmat- skog svijeta sa germanskim od najranijih vremena, na ostali dio slovenskog poretka osvrćući se samo kada se radilo o vezama, prema njemu rijetkim, sa češkim vladarima.

Za razliku od čeških hronika, strogo nacionalnih u pravom smislu riječi, poljske latinske su potpuno drugačije – po pristupu, karakteru, one su zaista imperijalne sarmatske. Ma koliko se historiografija, relativno mlada nauka ko- ja je do pojave opusa Đanbatiste Vika smatrana književnošću čiji je cilj da is- pripovijeda ili prenese, u većoj ili manjoj mjeri uglavnom politizovanu, istinu sa ciljem da obrazuje, zaputi ka moralnim i junačkim vrijednostima minu- log da bi podučila svoju i generacije potonjih vremena, najčešće sa gnušanjem klonila hronika koje su se oslanjale na danas u nepovrat izgubljene izvornike, potpomažući se retorikom, porijeklom imena i naziva i etnolingvistikom, na- ukama koje su iznjedrile ogromne korpuse spisa tokom antike i ranog sred- njeg vijeka, novija istraživanja pažljivo iščitavaju te do sada proskribovane dje- love, pokušavajući da, unutar korpusa fragmenata, nađu dokaze koji bi poka-

⁷⁷ *Annales Gradicensis, Monumenta Germaniae historica, Hannover 1861, vol. 17.*

⁷⁸ *Chronicon Bohemiae, Fontes rerum Austriacarum – Scriptores, Vien 1856, vol. 2.*

⁷⁹ *Anonymi breve chronicon Bohemiae, Scriptores rerum Austriacarum, Leipzig 1725, vol. 2.*

⁸⁰ *Козьма Пражский: Чешская хроника, Москва 1962.*

zali da se ne radi o mitu i legendi, već o stvarnosti jednog drugog, nama nepoznatog doba. Ipak, opšti je stav, ondašnji su učeni ljudi morali više da znaju o svom vremenu od nas, koji sa zebnjom prihvatamo – njihove tvrdnje, njihove sheme izlaganja istorijskih događaja i uslova koji su do njih doveli drugačiji su od naših: njihov je svijet bio jednostavniji, njegove su poruke jasnije, problem je savremene nauke što nije u stanju da dešifruje najveći dio velikog korpusa istorijskih tekstova pisanih runama ili drugim pismenima evroazijskih naroda, a ranosrednjovjekovni su hroničari, naročito istočnjački, poznavali te jezike i izvore jer ih jasno, uprkos nevjerici historiografije, navode, donoseći njihove izvode. *Velika Poljska hronika*⁸¹, nastala u XIV–XV vijeku kao svod dotadašnjih istočnika, rijedak je izvor koji počinje istorijom drevnog slovenskog svijeta i njegove prve velike države, nastale, kako to u naznakama navode i helenske istorigrafije, krajem II ili na samom početku I milenijuma prije naše ere, na prostorima Panonije – ovaj spis iz ranog XII vijeka izjednačava sarmatski i slovenski svijet, prema njemu to je jedan narod sa izuzetnom tradicijom i sopstvenom imperijom, starijom od helenske i rimske. Od carsko-kraljevske loze nekog od najstarijih slovenskih vladara potekli su, prema anonimnom autoru, rodonačelnici Poljske, Češke i Rusije, koji su stvorili tri sopstvena kraljevstva, od kojih će samo prvo imati, pod dinastijom Lehita, attribute imperijalnih moći. Novostvorena kraljevstva bila su u savezu sa matičnim panonskim, stvarajući tetrarhijsku federaciju, čiji je model, istina neuspješno, pokušao da primjeni za svoje i vladavine tetrarha rimski imperator Dioklecijan, reorganizujući Rimsko carstvo po ugledu na skitsko-sarmatsko, a drugi i posljednji put mlada Konstantin Porfirogenet, unuk Vasilija I Slovena, utemeljitelja Makedonske dinastije na tronu Vizantije. Anonimni učeni katolički hroničar potom navodi kraljevstva koja su nastala mnogo stoljeća nakon matičnog panonskog i tri prvostvorena. To su kraljevstva, po redosljedu u tekstu, Bugarske, Raške, Dalmacije: Kraljevstvo Dalmacije je najstarije, nastalo je voljom Panonskog slovenskog još u antičko doba, kada je supruga sarmatskog vladara, kraljica Saba, dala svom sinu prijadranske iliričke zemlje, nalažući mu da ih objedini u državu sa kraljevskim prerogativima – ono je nastalo početkom I milenijuma prije nove ere i, prema hroničaru, sarmatska kraljica-udovica bila je savremenica legendarnog biblijskog kralja Solomona⁸². Zada-

⁸¹ *Великая Польская хроника, Великая хроника о Польше, Руси и их соседях, Москва 1987.*

⁸² *Ibid.*, p. 65. Solomon je vladao od 970. do 931. godine prije naše ere, u vrijeme starojevrejskog cara Davida: „Dok je David bio mladi pastir koji se čitav život borio da stekne moć, Solomon je bio kraljevski princeps koji je tron stekao od ostarjelog oca i ambiciozne maj-

tak Dalmatinskog kraljevstva bio je da objedini skitsko-sarmatske iliričke zemlje i razgraniči se sa federalnom saveznicom, skitskom Trakijom. Anonimni hroničar-kompilator prethodnih istočnika, tu uvodi novosrednjovjekovna ilirička slovenska kraljevstva Bugarske i Raške, ne spominjući poznoantičku Bugarsku koja je obuhvatala jugoistočnu Dakiju, čak kratko zaposjedajući Sirmijum, prema navodima anonimnih helenskih geografa. Uvodi antičko Kraljevstvo Srbije, jedno od tri⁸³, koje je bilo na prostorima Pomeranije pod nazivom Sorabija (*Sorabia*). Dalje se navode Kašubi, Golzati, Travunjani imaju zemlje oko rijeke Travnje, a u vrijeme pisanja hronike već su u enklavama koje nestaju i okolni su ih Sloveni nazivali Drevnjanima⁸⁴. Svi ovi narodi, podrazumijevajući Karantaniju, *oduvijek*, navodi hroničar, pokoravali su se poljskim sarmatoslovenskim kraljevima (carevima?), plaćajući „poreze do gospodaremja kralja Kazimira Monaha”⁸⁵, čija vladavina nije potpuno proučena. Prema jednim vladao je od 1016. do 1058. godine, prema drugima 1038 (1039?) – 1058. Panonija pred kraj X vijeka nije bila u sastavu moćne lehitske države, bila je pod vlašću skitske ugarske dinastije Arpada. Granice Lehitskog carstva-kraljevstva i Ugarske na Savi i Dunavu bile su i sjeverne granice Kraljevstva Slovena pod dinastijom Višević-Vojislavljević.

Dvije ranije poljske istorije zaslužuju posebnu pažnju pošto su obje bile osnov, ali ne i jedini, za *Veliku poljsku hroniku*. Prva je nastala tokom prve dvije decenije XIII vijeka, a napisao ju je krakovski episkop i učenik nekoliko evropskih univerziteta Vincentije Kadlubek⁸⁶: to je jedan od rijetkih slovenskih spisa koji se bavio najstarijom antičkom istorijom svog naroda – prvi dio, od koga je sačuvano par oskudnih fragmenata, posvećen je hroničarskom pregledu od najstarijih vremena do IX–X vijeka i predstavlja kratki svod podata-

ke...” (*André-Marie Gerard: Dictionnaire de la Bible, Paris 1989, p. 1228*). U isto doba Skite spominju Knjige Makabejske kao jedan od najokrutnijih naroda na granicama Starog carstva. To je epoha u kojoj su Skiti počeli veliku pacifikaciju čitavog anadolijskog platoa, što je dovelo do utvrđivanja njihove granice, tačnije zona interesa, prema Asiriji i Egiptu, o čemu svjedoče egipatski i asirski izvori tog i kasnijih vremena. Biblijska povijest o kraljici od Sabe nema potpunu istorijsku osnovu – sarmatsko-slovenska vladarka naziva se Saba, dok je ime biblijske, koja je došla u posjetu Solomonu, *Cheba* i bila je kraljica prostora današnje Arabije, ali istraživanja ističu da ovu tvrdnju treba prihvatati sa dobrom dozom rezerve (*ibid.*, 203).

⁸³ Drugo je, prema Pliniju, bilo blizu Azovskog mora, dok je treće po antičkim itinere-rima obuhvatalo Istriju, zemlju oko gornjeg toka Dunava, između Karantanije i Bavarije.

⁸⁴ *Великая...*, *op. cit.*, p. 68.

⁸⁵ *Ibid.*, p. 68–69.

⁸⁶ *Винцентий Кадлубек: Польская хроника – Chronica Polonogit, Польские латонязычные средневековые источники, Москва, 1990.*

ka preuzetih iz danas izgubljenih, kako izgleda, najstarijih slovenskih izvora. Kadlubek ukazuje da je još od drevnih vremena postojala slovenska monarhija, Slavija (*Slavia*), koja se sa drugim imperijama potčinila (da li?) legendarnom prvom sarmatopoljskom vladaru Popelu, savremeniku latinskog kralja Nume Pompilija. Poljski kralj Boleslav stvorio je državu koja je, poput Popelove, obuhvatala „Seleukiju, Pomorje, Prusiju, Rusiju, Moravsku i Češku”⁸⁷, a u Prag je kralj Boleslav (992–1025) smjestio drugu prijestonicu države. U svoju državu uključio je „Hune ili Ugre, Hrvate i silni narod Marde. Čak je tako ukrotio neukrotive Saksonce da je na rijeci Sali postavio željezni (granični) stub, kao neki biljeg, određivši granicu svoje zemlje na zapadu. Na istoku je postavio drugi biljeg kod Zlatnih dveri Kijeva”⁸⁸, a njegovoj su se državi potom dobrovoljno priključili i stanovnici slovensko-hazarske Dakije. Starija od ove i, što se podataka o antičkoj epohi tiče, je *Poljska hronika* koju je napisao, na razmeđu XI–XII vijeka, učeni katolički monah, porijeklom Francuz, nepoznatog imena, pa se vodi kao *Istorija Gala Anonima*. U krugovima istraživača nije odbačen stav poznatog poljskog historičara iz XV stoljeća Jana Dlugoš, koji je imao na uvid kasnije u nepovrat izgubljene manuskripte, po kome je *Istorija Gala Anonima* nastavak obimnijeg spisa nekog Martina Gala, koji je pisao hroniku povodom velikog rata 805. godine, a za utvrđivanje granica između Zapadnog rimskog i Evropskosarmatskog carstva, Karla Velikog i poljskog lehitskog kralja (*dux?*) Lešeka⁸⁹. Gal Anonim daje pregled slovenskog svijeta: „Na sjeveru (dalekom sjeveru – *Aquilon*) Poljska je dio zemlje nastanje-

⁸⁷ *Ibid.*, p. 98. Opštu zbunjenost izaziva navod da je maloazijska provincija Seleukija bila članica federacije slovenskih država – činjenica je da su na njenim prostorima Skiti, među njima i njihovi balkanski odredi, u VII stoljeću prije nove ere uništili Kraljevstvo Urartu i prisajedinili ga Skitskom carstvu (*Francis Joannēs: Dictionnaire de la civilisation mésopotamienne, Paris, 2001, p. 884*). Pitanje je da li je sarmatsko-slovenska maloazijska dukljanska vojna kolonija Diokleja Druga (*Diocletiana Secunda*), o kojoj pišu Ptolomej i drugi poznoantički i ranosrednjovjekovni izvori, bila komandni punkt ove provincije. Još nije utvrđeno koje zemlje obuhvata *Pomorje!*

⁸⁸ *Ibid.*, p. 99. Takođe, navod koji sve zbunjuje: skitski narod Mardi bio je parćansko-medanskog porijekla. Nakon pohoda Aleksandra Makedonskog njihova je polunezavisna država dodijeljena pod pasku Trakiji – u gornjem toku Vardara grčki, kasnije i latinski izvori, poput Tita Livija, počinju da bilježe njihovu surogat-državu koja je trebalo da bude od pomoći oslabljenom Dardanskom kraljevstvu!?

⁸⁹ *Галл Аноним: Хроника или деяния князей или правителей польских – Chronica et gesta ducum sive principum Polonorum, Славянские хроники, Москва 1996 – predgovor iz izdanja iz 1961, p. 7*. T. Vojcehovski i F. Pogoreckij, jedna od najvažavnijih imena u slovenskoj mediјеvalistici, smatraju da je Gal Anonim bio „rodom iz Karantanije, Istre ili Dalmacije” pošto dobro poznaje područje između Poljske i Italije.

ne slovenskim narodima. Na istoku joj je susjed Rusija, na jugu Mađarska, na jugozapadu Češka i Moravska, na zapadu Danska i Saksonija. Od strane sjevernog mora poljski su susjedi tri zemlje naseljene divljim paganskim narodima: Selencija⁹⁰, Pomorje i Prusija, sa kojima poljski *dux* neprekidno ratuje, kako bi ih preobratio u pravu (hrišćansku) vjeru... Nakon njih su drugi paganski narodi i nenastanjena ostrva, gdje su vječni snijeg i led. Zemlja slovenska na sjeveru dijeli se na tri glavne časti, proteže se od Sarmata koji se nazivaju i Gete, do Danske i Saksonije, od Trakije kroz Mađarsku, koju su nekada zauzeli Huni, koji se takođe nazivaju i Mađari, spušta se kroz Karintiju (Karrantaniju) i završava se kod Bavarske. Na jugu dopire do Sredozemnog mora: od Epira, kroz Dalmaciju, Hrvatsku i Istru, ograničena Jadranskim morem od Italije se odvaja tamo gdje su Venecija i Akvileja⁹¹. Po Galu Anonimu slovenska zemlja i narodi odvajkada su ujedinjeni: ni ova, kao ni ostale hronike, ne pruža uvid u tetrarhijski organizovano Kraljevstvo Slovena, zemlju *Slavia*, već se po obrascu latinske hrišćanske historiografije više brine o prikazu utemeljenja vjere na tim prostorima. Značaj Kadlubekove i hronike Gala Anonima je u potvrđi dokumenata sa sveslovenskih skupova iz 770. (771?) i 875. godine, o postojanju jasne granice između sarmatskog i skitskog slovenskog svijeta: Evropska se Sarmatija na istoku graniči Kijevom, a na Ilirikumu joj pripadaju jadranska obala i njeno zaleđe od Epira do granica Bavarske, podrazumijevajući Veneto i Akvileju sa njenim patrijarhatom, kao i čitava ugarska Panonija. Dva teksta jedino nijesu saglasna kada je u pitanju Dakija: očito je da dačka Panonija sa Trakijom, kao i srednjim i istočnim Ilirikumom pripadaju Skitiji. Skitija je zadržala prava uticaja i na nekada njenim drevnim antičkim zemljama Prevalitani i Makedoniji – preko Prevalitane ona je zadržala izlaz na Jadran, a preko njega i svoj uticaj na sve rjeđe južnoitaličke slovenske, slovensko-langobardske i slovensko-normanske kolonije. Ovom korpusu istočnika pripadaju i Malopoljski anali, koji obuhvataju period od 899. do 964. godine, kao i neki manji spisi koji se bave samo bilježenjem pojedinih događaja.

Ovu granicu potvrđuju i rijetki slovenski ćirilski izvori od kojih su najznačajniji *Nestorova Hronika* i *Vremenik Grigorija Mniha*. Nestorova hronika obuhvata epohu od druge polovine IX vijeka, kada se Rusi, s vladavinom vizantijskog imperatora Vasilija I Makedonca, a na njegov poziv, pojavljuju na istočnom i srednjem Balkanu kao legitimni predstavnici i nasljednici nekadašnje skitske vojne sile, branitelji i zaštitnici njenih tradicija i odnosa sa kon-

⁹⁰ V. Kadlubek u svom spisu navodi *Seleukija*, maloazijska provincija. Dosadašnja istraživanja nijesu mogla da odrede *Selenciju*.

⁹¹ *Галл Аноним, оп. cit., p. 331–332.*

stantinopoljskim dvorom, pa do prvih godina XII stoljeća, kada je više nego očito da će se krstaški ratovi nastaviti i da je Vizantija nesprijetna da se krutom poveže sa skitsko-sarmatsko-slovenskim svijetom koji je, jedini, u tom času mogao da joj ponudi kakvu takvu nadu u opstanak⁹². Koliko je poznato ovo je, za sada, jedina slovenska hronika pisana po modelu sveopšte istorije svijeta i počinje dobrom odmah nakon potopa. Po obrascu rane hrišćanske historiografije, koji su latinski pisci slijedili do poznog srednjeg vijeka, koji se srijeće i u sačuvanim fragmentima, po Dioklecijanovom nalogu pripremljene druge redakcije *Exordia Scythica*, nakon potopa je Nojev sin Jafet dobio na upravu „Mediju, Albaniju, Veliku i Malu Jermeniju, Kapadokiju, Paflogoniju, Galatiju, Kolhidu, Bosfor, Meotidu, zemlju Derbika, Sarmatiju, Tauridu, Skitiju, Trakiju, Makedoniju, Dalmaciju, zemlju Molosa, Tesaliju, Lokridu, Peleniju koja se takođe naziva Peloponez, Arkadiju, Epir, Iliriju, Sloveniju (Zemlju Slovena), Lihnitiju (Λυχνιτις)⁹³, Andriatiju (Ἀνδριακή) po kojoj je Jadransko more dobilo ime; dobio je takođe Britanska ostrva, Siciliju, Eubeju, Rodos, Hios, Lezbos, Krit, Zakint, Kefaloniju, Itaku, Krf i dio Male Azije što se naziva Jonija, i rijeku Tigar koja teče između Međana i Vavilonjana ...”⁹⁴ Jafet je u nasljeđe dobio Ruse, Čude, Meriene (Marijane), Muromce, Vese, Mordvine, Permake, Pečeru, Jam, Ugru, Litvaniju, Semigaliju, Kors, Lete, Livonce, Lehe (Lehite) i Pruse. „Jafetovoj rasi pripadaju” i Varjazi (Skandinavci), Šveđani, Normani, Goti, (drugi – Malo i Bjelo) Rusi, Angli, Galičani, Vlasi, Rimljani, Njemci, Korliazi, Veneti, Franci „i drugi narodi – oni nastanjuju prostore između zapada i juga, i susjedi su Hamovoj rasi...” Hamu i njegovoj rasi pripadaju neki od skitskih naroda, poput iliričkih i maloazijskih Mezijaca, skitskih Frigijaca itd. oni koje su skitske vojne prema drevnim civilizacijama Bliskog i Srednjeg istoka kolonizovale na malo i srednjeazijskim prostorima, od Parćanskog i Međanskog platoa do nekih libijskih gradova. Nestor potvrđuje navode poljskih hronika: nedugo nakon potopa stvorena je velika *pradržava* Slovena na prostorima Panonije⁹⁵: iz te pradržave, kraljevstva,

⁹² *Chronique de Néstor, Paris 1884.*

⁹³ Antička Lihnida, nedaleko od današnjeg Ohrida, velika fortifikacija u Herodotovo vrijeme bila je prijestonica Skita Dasareta.

⁹⁴ *Ibid.*, p. 8. Dobio je takođe i sve zemlje „prema Pontu, sjeverno od Dunava, Dnjestar, planine Kavkaza ili Ugarske, i odatle sve do Dnjepra; i ostale rijeke, Desnu, Pripet, Dvinu, Volkovu, Volgu što teče ka istoku, ka nasljeđu Utrobe (Dojki Stvaranja)...” – to jest mjesta gdje je počela civilizacija.

⁹⁵ *Ibid.*, p. 9–10: „Sloveni su se naselili na Dunavu, tamo gdje su danas zemlje Ugara i Bugara”.

Sloveni su počeli da se šire zauzimajući nove teritorije, pa su s vremenom nastali Moravci, Česi, Bijeli Hrvati, Srbi, Korutani (Karantanci), Vlasi⁹⁶, Lehiti, koje sačinjava grupa slovenskih naroda Ljutića, Poljana, Mazovjaka i Pomorjaka. Oko Dnjepra su se iz praotadžbine naselili Polani (ne – Poljani!) i ostali Drevljani (Travunjani su dio njihovog naroda), između Pripeta i Dvine su Dragoviti, na Dvini Poločani, oko jezera Iljmen su Novgoroci, dok su na rijekama Desna, Sem i Sula, Severi, kako se naziva i dinastija rimskih careva u II vijeku – Nestor je izričit u tvrdnji da je slovenska rasa imala „slovensko pismo”, na šta ukazuju i latinski antički izvori. Nestor potvrđuje navode čuvenog grčkog moreplovca i putnika Pitejasa iz Marselja, od čijeg su obimnog djela, sa geografskim mjerama i ucrtanim pravcima svih trgovačkih puteva kroz Evropu, Sarmatiju i Skitiju, ostali neveliki fragmenti⁹⁷ – da je u IV stoljeću prije nove ere od Norveške i Švedske do Helade i njenih maloazijskih kolonija, preko Skitije i Sarmatije postojao strateški trgovački put koji su koristile i civilizacije Persije, Međuruječja i Egipta – početak tog puta održavali su poljski Sloveni i njihova država⁹⁸. Od ovog puta, koji je obnovio imperator Konstantin, granali su se putevi prema Rimu, čiji je početak bio na ušću Volge, a odatle se išlo pravcima preko Bugarske na Solun, preko Sardike (danas Sofija) na Duklju, Budvu. Ulcinj i Risan, i preko Sirmijuma jednim krakom za Salonu, a drugim za Akvileju i Veneto⁹⁹.

Vremenik Grigorija Mniha, nastao u X–XI vijeku, tekst je radikalno hrišćanskog opredjeljenja – bavi se istorijom svijeta, ne skitsko-sarmatsko-slovenskom. U pitanju je prevod vizantijskog istočnika, djela monaha Georgija Grješnog (*Amartola*), nastao u nekom od konstantinopoljskih manastira između 842. i 847. godine, kao svod hrišćanskog znanja o antičkim vremenima i hrišćanskoj, božjoj djelatnosti, koja je prevladala neznanje, ponudivši monoteizam – to je sveopšta istorija od Adama do vladavine posljednjeg od amorskih dinasta Mihaila III. Po svemu sudeći, najvećim dijelom doslovni prevod uvodi u slovensku tradiciju radikalnu osudu skitskih-sarmatskih rimskih imperatora, koja ni vijek-dva poznije nije zabilježena ni u jednom od latinskih slovenskih istorijskih tekstova: slavi se Skit Konstantin Veliki kao pr-

⁹⁶ Romanizovani italički Kelti koji su se naselili među Slovene, sa njihovom dozvolom i ugovorom o autonomiji sačuvali svoje enklave gotovo do danas.

⁹⁷ Takođe u fragmentima sačuvan itinerer Apolonija iz Tijane.

⁹⁸ *Ibid.*, p. 10.

⁹⁹ Potom slijedi povijest o boravku apostola Andrije u Skitiji: došao je do ušća Dnjepra, osnivajući Skitsku crkvu, a vraćao se preko Ilirikuma da bi bio uhapšen i od strane rimskih vlasti pogubljen u Patrasu.

vi hrišćanski imperator, dok se proskribuju Sarmat Dioklecijan i njegov skitski savladar Maksimijan¹⁰⁰, slave se latinski cezari, a najtežim riječima osuđuju carevi slovenskog porijekla. Za razliku od sveopštih latinskih istorija, u ovoj ćirilskoj prevodnoj, ne daje se geografska predstava zemaljskih prostora kojima su vladali Nojevi sinovi, brani se svim sredstvima varvarski svijet, podrazumijevajući ilirički, a Grcima se šalje poruka da njihova kultura nije prva i jedina, da su prije njih postojale drevne civilizacije Istoka na čijem je znanju, kao i znanju i pismenima evropskih varvara, izgrađeno grčko-romejsko shvaćanje imperijalnog hrišćanskog svijeta. Vizantija jeste *Hrišćansko carstvo na zemlji*, ali nju ne čine samo Grci, opstala je, kao i Rim, zahvaljujući varvarskom poznavanju ratnih vještina i oružju, pa i znanju koje je je grčko hrišćanstvo odbacilo ili preuzelo pod helenskim imenom. Ovaj spis, gotovo programski, uvodi u pravoslavnu slovensku kulturu, podrazumijevajući historiografiju, pravilo da svi skitsko-sarmatski narodi jesu pagani i božjeg djela nedostojni, jer im se hrišćanstvo može nametnuti samo silom, ali da Vizantija, koja se diči svojim paganskim temeljima, nije drugačija – ne postoji *prvi* u hrišćanskom svijetu, niti postoje božanski grčki ili latinski jezik, jer su svi jezici božja tvorovina i ravnopravni. Prevodilac ističe: „pošto Heleni nazivaju apostole i nas koji govorimo *po varvarski*, neka znaju da svi Heleni za nas *skitstvuju* (ponašaju se i govore kao Skiti)”, pozivajući se na poslanice apostola Pavla Ilirićanima i činjenicu da je apostol Andrija osnovao Skitsku crkvu¹⁰¹. Ovaj spis, pored istorije svijeta je i istorija filozofije i kulture, dijelom i invektiva, ukazuje na sve veći raskol između Vizantije grčkih tradicionalista i nacionalista i skitsko-sarmatsko-slovenskog svijeta, kome je dojadilo da služi tuđim carstvima, a od njih nikada ne bude prihvaćen – to je najava dolaska Slovena Vasilija I na vizantijski tron i potpunog odvajanja skitsko-sarmatskog svijeta od do tog časa suverenog Konstantinopolja.

ZAKLJUČAK – NARODI NA PROSTORIMA DANAŠNJE CRNE GORE OD NAJSTARIJIH ANTIČKIH VREMENA DO KRAJA XII VIJEKA

Skitsko carstvo je od III milenijuma prisutno na Balkanu. Teritorija današnje Crne Gore isuviše je mala da bi se našao pisan trag o izvjesnom prisustvu određenog skitskog naroda u toj epohi, ona se najčešće nalazila u sklopu države (država?) koje su zauzimale Jadransku obalu od Veneta do Drača. Doslov-

¹⁰⁰ *Временник Георгия Монаха – Хроника Георгия Амартола, Москва, 2000, p. 37: „do nečastivih bogohulnika Dioklecijana i Maksimijana...”*

¹⁰¹ *Ibid., p. 73.*

no, arheologijom pisanih izvornika može da se dođe do nekih, mada nedovoljno preciznih, pokazatelja, koji ukazuju na neke od populacija. Ovaj zaključak stoga ima tri dijela: arhajski, koji crpi podatke iz djela mitografa i logografa, istorijski antički i ranosrednjovjekovni – posljednja dva saznanja crpe iz tekstova geografa i istoričara. Zaključak će pokušati da ponudi koliko-toliko pouzdan odgovor koje su tradicije do danas ostavile najupečatljiviji trag u biću naroda koji danas naseljavaju savremenu Crnu Goru – skitske ili sarmatske.

α. ARHAJSKA ANTIKA (DO 800. GODINE PRIJE NAŠE ERE – HRONOLOGIJA)

- 3660. Prvi skitski vladar Tanais i rat protiv Egipta.
- 3500. Stvaranje Skitske Trakije.
- 2160. Skiti gube zauzete azijske zemlje, a kralj Nin stvara Carstvo Istoka.
- 2000. Skitski car Idanfirs zauzima Vavilon i prodire u Egipat.
- 1980. Faraon Sezostris I napada i pustoši Trakiju.
- 1800. Skiti naseljavaju Balkan Akadsko i Egipatsko carstvo. i Malu Aziju.
- 1600. Skitska tvrđava Avara u Anadoliji. Razgraničenje sa Egiptom.
- 1600–1500. Parćanski Skiti Dioklidi pomažu da se utemelji helenski Panteon.
- 1500. Skitske balkanske države: Pelazgi se iseljavaju na Apenine: Peonija, Dardanija, Trakija Pedaza sa Balkana donose pismenost i Odrisa. i arhitekturu.
- 1480. Egipat napada Skitske Kolhidu i Trakiju.
- 1452. Ugovor o granicama između faraona Amenofisa II i skitskog cara.
- 1425. Skitsko-keltski i balkanski napad na Egipat.
- 1250. Rat Ramzesa II protiv balkanskih Skita u Maloj Aziji i Delti Nila.
- 1250–1240. Diokle, kralj Fere, i skitskog naroda Metana¹⁰², saveznika Mezijaca, pošto je njegov narod stvorio državu Meseniju na Peloponezu, gradi prvu tvrđavu na mjestu buduće Diokleje. Skiti

¹⁰² Бартоломей Английский: О свойствах вещей – *De proprietatibus rerum*, Английские средневековые источники, Москва, 1979, p. 87.

- sa Kolhide i kavkaske *Kapije naroda* osnivaju Ulcinj i Budvu. Mezija, nova skitska balkanska država.
1240. Osnivanje Risna.
1040. Osnivanje Skadra i Meduna. Grad Diokleja centar htonskih i misterija svjetlosti.
- Oko 1000. Država skitskog naroda Iloa (Ιλλοιοι) od Istre do Cetine.
- 1000–900. Država naroda protobalkanskog porijekla, Enheleja (pripadaju najstarijem sloju stanovništva kao Pelazgi, Lelezi i Driopi) na teritoriji od Cetine do Bojane, i u širem zaleđu tog dijela obale – savez sa na tim prostorima kolonizovanim Skitima.
- 1000–800. Veliki pohod Kimerijskih i Skita sa Baltika i osnivanje njihovih država u Panoniji (*Slavia*), sjevernoj Italiji – Veneti i sjeverozapadnom Balkanu – Liburni. Mezijci stvaraju svoju državu-koloniju u Maloj Aziji (*Mysia*) – njihove balkanske teritorije naseljavaju nove grupe njihovih saveznika Metana (*Metoines*).

Od prve polovine II milenijuma prije nove ere počinje stvaranje skitskih balkanskih država i taj će se proces – pravci migracija skitskih naroda nijesu najjasnije skicirani, što zbog izuzetno oskudne izvorne građe, što zbog nerastumačenih fragmenata pisanih nekom vrstom klinastih i runskih pismena – završiti tokom njegova posljednja dva stoljeća i tokom prve polovine I milenijuma prije nove ere. Razgraničenja Skitske imperije i proto-Helena na Balkanu počinju oko 1800–1700. godine prije nove ere. Diodor Sicilijanac u trećoj knjizi svog enciklopedijskog djela *O porijeklu bogova i ljudi (Istorija svijeta)* bilježi prvi okršaj proto-Grka i skitskog tračkog kraljevstva Pedaza, koje je držalo kontrolu nad Bosforom i Dardanelima, što znači ulaz u Malu Aziju, i bilo saveznik već u to vrijeme moćne Trojanske države kojoj je *prodavalo* vojnu zaštitu. Vojni vođa proto-Grka Bakhus, koji će u prvim stoljećima I milenijuma prije nove ere biti oglasen za božanstvo, sa kultom i misterijama koje su pratile odavanje pošte njegovom imenu i djelu, zaratio je protiv tračkog kralja Likurga, tražeći za svoj narod nesmetan prelaz u Malu Aziju. Obračun dva vladara počeo je za vrijeme građanskog rata u Trakiji: okončao se Bakhusovom pobjedom, on je stao na stranu Likurgovog protivnika i novog kralja Trakije Pedaza, Taropsa, koga je uputio u tajne kulta i orgijastičke misterije, koje su poznije pripisane Dionisu, grčkom bogu koji je zamijenio istorijskog Bakhusa. Stvoren je savez dvije države i proto-Grci su dobili svoj, istina mali, ali u tom času dovoljan teritorijalni pristup Bosforu. U znak dobre volje proto-Grci su kao svog, prihvatili novog tračkog kralja Orfeja, sina Taropsovog, stvorivši od njega božanstvo u isto vrijeme kada su obogotvorili Bakhusa. Osta-

je otvoreno pitanje, na koje nauka do danas nije uspjela da ponudi odgovor, da li je Bakhus bio egipatski general, koji je nakon rata Tračana i balkanskih Skita sa faraonom Sezostriom I, nakon 2000. godine prije naše ere, o kome pišu drugi mitografski izvori, prihvaćen kao zapovjednik proto-Grka, kako bi im omogućio pravo na zaposijedanje zapadnog evropskog dijela Bosfora¹⁰³.

Rezime 1: Do 1000. godine prije nove ere na teritoriji Crne Gore bile su kolonije-gradovi skitskih naroda: Parčana, Rizeja, Dardanaca, Kolhišana i pri-kavkaskih Avara. Fortifikacija Medun bila je dardanska zapadna granična tačka prema državi Parčanskih Skita, a Skadar kraljevstvo saveza Parčanskih Skita i Doraca (Heraklida). Skiti Dioklidi uživaju poseban status kao posvećenici u htonske i misterije svjetlosti i žive u svom gradu sa vojnom kolonijom Metona. Tu su i enklave Peonaca (oko Skadarskog jezera), Mezijaca i Metona (duž rijeka Ibar i Lim). Teritorija Crne Gore, van područja gradova-kolonija, podijeljena je i pripada Dardanskom, Peonskom i Mezijskom kraljevstvu. Starosjedioци Enheleji povukli su se na nepristupačna mjesta. Nije utvrđeno da li su postojale male enklave Pelazga, Lelega i Driopa.

β. PRVA KIMERIZACIJA I SLOVENIZACIJA (OD POČETAKA GRČKE KOLONIZACIJE DO PADA ZAPADNOG RIMSKOG CARSTVA – HRONOLOGIJA)

- Oko 800. Kimerijci zauzimaju dijelove južne i srednje Italije, Veneti stvaraju svoju državu, a Grci utemeljuju u njoj koloniju Akvileju.
- 700–600. Slovenske utvrde na prostoru između srednje Trakije i Troade (Stefan Vizantinac prema izgubljenom spisu Hekateja Milećanina).
- Oko 650. Skiti utvrđuju svoje granice prema Asiriji u Maloj Aziji.
- Oko 600. Država Skita Liburna na teritoriji sjeverne Dalmacije. Savez sa Venetima. Sjeverozapadne italske prostore zauzimaju Avari (Carski klan Kumana)¹⁰⁴, a prostore prema Cisalpskoj Galiji Skito-Sarmati Trebeni (*Treveni*)¹⁰⁵. Savez sa Keltima.
- Oko 650–520. Zapontska federacija Skito-Sarmata (D)Aorsa stvara svoju državu-koloniju na potezu od Cetine do Boke Kotorske (glavni

¹⁰³ *Diodore de Sicile: Histoire universelle, Paris, 1744, vol. 1, III, 33–37.*

¹⁰⁴ Grad Komo (*Comensi*), po *Notitia Dignitatum* ostaje štab avarske i alanske komande trupa za južnu Galiju do 530. godine i Justinijanovih ratova (*Monumenta Montenegrina I–3*).

¹⁰⁵ Slovenski izvori od XI vijeka nazivaju ih Derevljanima.

- grad Daorson) i potiskuju Enheleje. Stvaraju nekoliko malih fortifikacija – trgovačkih gradova u Meseniji.
- Oko 550. Helada od krajnjeg juga Italije i Sicilije stvara Veliku Grčku. Kelti stvaraju svoje kolonije na avarskim i trebenskim teritorijama.
- Oko 500. Kraljevstvo (D)Aorsa i venetsko-liburnski savez dijele Panoniju na Gornju i Donju i prisajedinjuju ih svojim državama. Trački Skiti Besi (*Besses*) dolaze da vode rudnike zlata i srebra i kovnice novca. Stvara se moćno balkansko skitsko kraljevstvo na čelu sa Autarijatima – grupe zastupnika centralne vlasti u Diokleji i Risnu.
- Oko 450. Država Skita Tribala-Prebaleja od ušća Save i Dunava do Peonije (Stobi) – savez sa Getama (Slovenima), na zajedničkoj teritoriji su velike utvrde Skita Saka.
- Oko 400–330. Sloveni (*Haboni*, *Skajoni*) stvaraju savez sa Partenima-Sakama i nekoliko manjih skitskih naroda na čelu sa Dasaretima, na prostorima od Tare i Lima do Lihnide (Ohrida) i Apolonije – pristupaju državi Tribala. Grad Diokleju nazivaju Durnium (Zakletva).
- Nakon 330. Skadarsko jezero i zemlja oko njega na dorskom dijalektu počinju da se nazivaju Laba ($\Lambda\beta\alpha$)¹⁰⁶ = Zauzeta (oteta). Kasniji latinski izvori (Tit Livije) čitavu teritoriju, sa gradovima Dioklejeom i Skadrom, nazivaju Labeatidom, a stanovništvo Labeatima.
- Oko 300–200. Sarmatski konjički narod Dalmati dolazi na poziv (D)Aorsa i Liburna i naseljava jadransku obalu od Kvarnera do Nereve i njeno duboko zaleđe, gradeći niz utvrda – sa njihovim naseljavanjem gubi se naziv Enheleja. Kelti, u savezu sa Skitima, napadaju Heladu, Malu Aziju (stvaraju koloniju Galatiju) i stupaju u vojnu službu egipatske dinastije Lagida. Mnogoljudne keltske kolonije na južnom i srednjem Balkanu: Trakija, Makedonija, Epir, Mezija. Grupa Kelta u Labeatidi. Grčke trgovačke ispostave u gotovo svim većim primorskim gradovima – najvjerovatnije prva platoničarska akademija u Diokleji-Durniumu.

¹⁰⁶ M. A. Bailly: *Dictionnaire grec-français*, Paris, 1950, p. 1161.

- Oko 200–150. Skitski narod Katari, na temeljima grada nepoznatog porijekla, gradi svoj grad – vojnu koloniju u Boki Kotorskoj. Fortifikacije grada i njihovi saveznici Sloveni Latovidi i Morini (pleme Sarmata Pomorjana). Veliku koloniju sa moćnom utvrdom južno od Skadra grada Kraljevski Sarmati Alani Rudini.
- Oko 100–10. Međuskitski rat na Balkanu koji izaziva velike migracije. Sake se preseljavaju u Dakiju, Tribali se povlače na jugozapad Balkana, Sloveni napuštaju Diokleju i svoje gradove u Labeatidi. Dio odlazi u Panoniju, a dio se pridružuje masi sunarodnika koja tokom pola stoljeća uspijeva da kolonizuje i slavizuje (*getizuje*) Makedoniju i Ahaju, stvarajući kolonije na Peloponezu¹⁰⁷.

NOVA ERA

- Oko 10–50. Dogovorom sa rimskim carevima na prostore od Neretve do Lješa naseljava se sarmatski konjički narod D (i)okleati. Stvara svoju *res publica* pridruženu Carstvu.
- Oko 100. Federacija Diokleata i Tribala. Retorska akademija, grčka, u Diokleji.
- Nakon 100. Federacija Diokleata i Dalmata. Grad Diokleja Druga kao diokleatsko-sarmatska vojna kolonija u Maloj Aziji.
- Oko 250–280. Grad Risan koji je teško stradao u Iliričkim (III–II vijek prije nove ere) i međuskitskim ratovima oko početka nove ere, iz koga su gotovo nestali Rizeji, preuzimaju Skiti Rosi (Rusi, Ροσσι) – Kotor i Risan stvaraju savez koji se u latinskim dokumentima vodi pod ova dva imena.
- Oko 280–290. Stvaranje Prevalitane.
- Oko 300. Imperator Dioklecijan naređuje preseljenje većeg broja Trebena sa Italikuma na sjeverne prostore *res publica Diocleata*. Jedan broj Trebena, kojima stiže popuna iz Evropske Sarmatije, raspoređuje se u Maloj Aziji u fortifikacijama blizu Diokleje Druge.
- 300–350. Gradnja sarmatskih municipija – Alani, Roksolani. Gradnja gotskog municipija nedaleko od Diokleje. Goti privremeno razmješteni od Oka Zete do ušća Zete.

¹⁰⁷ Strabon (*Monumenta Montenegrina I–2*).

- Oko 400. Dolazak prvih Skita Sajana u Dalmaciju – njihova enklava na gotskoj teritoriji. Plemenski savez Bugara i Slovena zauzima nekadašnju istočnu Dakiju, nakratko zauzimajući Sirmijum.
- Oko 460. Stvaranje gotsko-slovenskog kraljevstva na Balkanu sa centrom u Diokleji i prevalitanskim gradovima. Spuštanje Langobarda u Panoniju.
- 470–480. Iseljavanje Gota. Dolazak novih slovenskih grupa i Sajana (lučki gradovi)¹⁰⁸. Potpuno preseljenje Trebena sa Italikuma na Balkan pod slovenskim nazivom Travunjani – zauzimaju dijelove srednje Dalmacije i njeno zaleđe jer su Dalmati u stalnoj vojnoj službi Rimskog carstva.

Na razmeđu II i I milenijuma prije nove ere, po istočnicima, antičkim helenskim i najstarijim srednjovjekovnim latinskim sarmatskim, stvorena je prva *slovenska* država Panonija, koja je bila u sastavu Skitskog carstva, kao i dvi-je Sarmatije, Evropska i Azijska. Pitanje na koje u ovom času nema odgovora je – da li su već tada počele slovenske migracije ka jugu Balkana i da li je već tada počela da se uspostavlja granica između skitskog i helenskog svijeta, takođe u nastanku. Nije utvrđeno da li su Sloveni pripadali različitim skitskim i sarmatskim etničkim grupacijama ili su, kao poseban entitet, bili u njihovom sastavu – Skiti i Sarmati posjedovali su jedinstven jezički etalon: razlike između jezika entiteta bile su, po nalazima paleolingvistike, dijalekatske prirode. Oko 800. godine prije naše ere na prostorima južne Trakije susrijeć se prvi rudimentarni i na dorskom grčkom etnonim Sloven – Havon, Skasion (*Chavon, Chabon, Χαων, Σκαιοι εθνος*)¹⁰⁹. Taj etnonim ne potvrđuju helenski izvori koji se koriste vokabularom imena najznačajnijih skitskih naroda ili upotrebljavaju uobičajenu sintagmu za nehelene – varvari. Tokom jednog milenijuma na prostorima iliričkog Jadrana stvaraju se i nestaju brojne skitske države, a drevne gradove naseljavaju i obnavljaju nove skitske, a od III vijeka prije nove ere sarmatske populacije.

¹⁰⁸ Skiti Sajani bili su *vojnici bez zemlje*, najamnici potpuno predani svom zanatu, vješti brodari, kao takvi preuzimajući, najčešće, odgovorne dužnosti u vizantijskoj mornarici. Nakon isteka ugovora vraćali su se u rodnu srednju Skitiju. Veliki broj Sajana je preko dalmatinsko-dukljanske teritorije otišao kao ispomoć gotskim i ostalim skitsko-sarmatskim jedinicama u Galiju i Iberiju (opširno: *Renée Mussot-Goulard: Les Goths, Biarritz 1999, p. 213–216*). Kasniji latinski izvori njihov etnonim upotrebljavaju u značenju profesionalni najamnik, vojnik koji nema zemlju.

¹⁰⁹ *Στεφανου περι πολειων – Stephanus Byzantinus, Lipsiae, 1825, vol. 1, p. 381.*

Rezime 2: Od 1000. godine prije naše ere do polovine V vijeka naše sa teritorije Crne Gore potpuno nestaju Enheleji – nema spomena starosjedjelačkog stanovništva. Od oko 600. godine prije nove ere na sjeveru se naseljavaju grupe (D)Aorsa, Dardanija drži Medun i teritorije od ovog grada do Drima do V vijeka, ali od III vijeka u svojstvu rimske, pa ranovizantijske provincije: od I stoljeća izvori više ne spominju Dardance. Crna Gora je, nakon smrti Aleksandra Makedonskog, centar države Skita Tribala, koje grčki i ranovizantijski izvori nazivaju Prebalejima (Πρεβαλοι). Zbog neprihvatanja saradnje i savezništva sa Rimskim carstvom, do nove ere sa teritorije Crne Gore raseljava se najveći broj Slovena = Geta, i namjesto njih dolaze Kraljevski Sarmati koji treba da pomognu Carskim Skitima da učvrste vlast i obezbijede sigurnost najkraćeg putnog pravca od Rima i Italikuma ka Maloj Aziji i Pontu. Od I vijeka njenu teritoriju, sa najvećim dijelom Hercegovine i sjevernom Albanijom do Lješa (Apolonije?) naseljavaju Evropski Sarmati Diokleati. Njihova teritorija postaje *res publica Romana* = država pridružena Rimskom carstvu, a od II stoljeća *pretoria* = teritorija sa vojnim komandnim statusom. Sa Slovenima u Panoniju odlaze i skitski narod Sake, malobrojna plemena Međana i neke od grupa takozvanih *malih naroda*. Skiti Katari drže Kotor, pomažu im Sloveni Latovidi, Diokleati iseljavaju Morine, a namjesto njih dolazi skitski narod Rusi. Enklave Kraljevskih Sarmata Alana i Roksolana (Bijelih Alana) omogućavaju da se učvrsti diokleatsko-tribalska država i za imperatora dovede sunarodnik Dioklecijan. Da bi teritorija primorske Crne Gore postala uporište imperijalne flote u Askruvium (Tivat), Budvu i Ulcinj dovode se velike grupe skitskih Sajana. Na prostore Bjelopavlića, doline Zete i dio uz Moraču, dovode se privremeno Kraljevski Goti koji, uz podršku Alana i Diokleata, stvaraju moćno, ali ne i dugovjeko skito-sarmato-gotsko kraljevstvo na čelu sa Tjudimirom (Tuđemirom) i prijestonicom u Diokleji. Goti se iseljavaju po naredbi konstantinopoljskog dvora na Italikum, dio u Provansu, do kraja V vijeka: u Grblju ostaje njihova enklava po kojoj je ova nevelika teritorija dobila ime.

γ. POSTUPNOST SLOVENIZACIJE I NJEN SLOM SA POČETKOM KRSTAŠKIH RATOVA (OD VLADAVINE TRAČKOG SKITA LAVA I DO LATINSKOG CARSTVA – HRONOLOGIJA)

Oko 500. Pod upravom tribalskog Carskog skitskog klana Foka obnavlja se proizvodnja zlata i srebra. Skitski narod Bosioni (*Bossiones*) naseljen sjeverno od Travunjana (današnja srednja i sjeverna Bosna). Na nekada gotskim teritorijama duž rijeke Zete naseljen skitski prikavkaski (kolhidski) narod Zeti. Grupa sarmat-

- skih Slovena Antribata naseljena u Antipolisu (danas Bar)¹¹⁰, kao ispomoć malobrojnim Sajanima.
- Do 540. Masovno preseljenje južno i srednjebalkanskih Slovena na ostrva Kipar i Kiklade. Katastrofalni zemljotresi na Balkanu pretvorili provinciju južno od Save i Dunava u „Skitsku pustinju” (Prokopije).
- Do 555. Justinijanovi ratovi protiv Gota u Itali i alansko-vandalske države u sjevernoj Africi, omogućili novi talas slovenizacije Ilikuma. Prodori skitskog saveza Anta.
- Oko 600. Avarsko-slovenski savez zauzima najveći dio Balkana. Kraljevski Sarmati Diokleati napuštaju svoju državu i prelaze u Malu Aziju, sa njima polazi i većina preostalih Carskih Tribala i dobija za zemlju Kapadokiju. Prva arapska trgovačka kolonija kod Ulcinja.
- Oko 650. Grad Avara (danas Bar) postaje prijestonica avarsko-slovenskog egzarhata. Ulcinj i Lješ potpuno naseljavaju Avari: u Lješju je prvosveštena stolica Crkve avarske. U Kotoru i utvrđi Lau (danas Dubrovnik) enklave savezničkih Langobarda. Država-arhontat Srbija od Filipopolja do Tesalije. Bugarski savez naseljava gotovo praznu teritoriju Trakije.
- Oko 700. Skito-Sloveni Humi, koje klan Foke dovodi sa priobalja Azovskog mora, uspostavljaju svoju teritorijalnu cjelinu-državu na prostorima nekadašnje sjeverozapadne Dardanije, jugozapadne Mezije i istočnog dijela pretorije Diokleata – graniče se sa Travunjanima.
- Oko 750. Dio sarmatsko-slovenskog naroda Černjana, pleme Kanalita, dolazi iz Karantanije i naseljava se između utvrde Lau i Zeleznike – za njih se gradi utvrda Hunavija-Kanobija (danas Herceg Novi). Grupa hrvatskog plemena Svači dolazi iz Male Poljske i gradi utvrdu na desnoj obali Bojane.
- Oko 770. Na krajnjem sjeveru Panonije i Balkana pojavljuju se evropsko-sarmatski Hrvati.

¹¹⁰ Spominje ih već Tacit pod nazivom Angrivarijci (*Angrivariens*) na donjoj Rajni: „Nakon Trektera nalaze se Brukeri. Njihove su zemlje sada Hamava i Angrivarijaca, pošto su Brukeri, vele, prognani i uništeni od nekog saveza susjednih im naroda, a digli su se na njih zbog njihove oholosti...” (*Tacite: Moeurs des Germains, Oeuvres completes, Paris, 1859, II-33*). Antrebate spominju neki od dokumenata iz Mansijevog korpusa.

- Oko 810–850. Evropskosarmatski Hrvati zauzimaju najveći dio Gornje (Prve) Panonije i gotovo bez stanovništva teritorije Liburnije. Pomeranski Srbi (Sorabes) zauzimaju velika jadranska ostrva, njihovi saveznici Dalmati preuzimaju slabo naseljene prostore svojih sunarodnika i potpuno se iseljavaju iz Evropske Sarmatije. Skiti Rusi zauzimaju donji tok Dunava i dobar dio Gornje Mezije.
- Nakon 875. Dogovorom kralja Slovena i evropskosarmatskih Hrvata, nedaleko od desne obale Bojane, grade se rimokatoličke bazilike za hrvatski narod Svače u njihovom utvrđenom gradu istog imena – carinarnica za Kraljevstvo Poljske. Imperator Vasilije I iskorjenjuje jednu od posljednjih starosjedelačkih balkanskih populacija – Mainjane, u Heladi i gorju oko Budve.
- Oko 880–885. Sarmatosloveni sa Visle zauzimaju Zahumlje i najveći dio Prevalitane. Počinje pohod Ugara i njihovih slovenskih saveznika na čelu sa Carskim klanom Avara – zauzimanje i naseljavanje Panonije.
- Nakon 915. Počinje naseljavanje najvećeg dijela prostora današnje Crne Gore. Uz nadzor vislanskih, već zahumskih Sarmatoslovena, dolaze stanovnici karpatskih Crnih Gora, u savezu sa gornjedunavskim Srbima i dijelom Hazara Bihora – posljednji se iseljavaju na zahtjev Ugara koji žele da preuzmu njihove zemlje. Na čelu pohoda je klan Avara Kumana.
- 1053–1097. Formiranje Crne Gore.
- Nakon 1028. Na opustjele teritorije južne Prevalitane, nema više ni Tribala ni Diokleata, Vizantija i predstavnici Skitske federacije naroda preseljavaju postepeno, do 1199. godine, stanovništvo stare skitskohurkanijske države Albanije.

Nakon 1000. godine iz svjedočenja hroničara gubi se naziv planine *Ibalia*, koja se prostirala uz Skadarsko jezero, odvajajući ga od mora. Latinski dokumenti počev od 1053. godine počinju da je nazivaju *Monte Negro*, *Mons Niger*, ona je sa crkvom i manastirom posvećenim Svetom Jovanu kulturni centar novodošlica sa karpatskih Crnih Gora i njihovih saveznika – po svemu sudeći tokom nekoliko decenija, možda i duže, mjesto redovnih godišnjih okupljanja *starješina naroda – sednika i đeda*, lokalnog poglavara Crkve slovenske, kako bi se dogovorila zajednička dejstva prema ostalim Slovenima i riješili mo-

gući sporovi, prvenstveno nastali oko utvrđivanja granica i podjele posjeda¹¹¹. Nema naznaka, barem u ovom času ovom istraživaču dostupnih izvora, kako je nestalo skitsko i sarmatsko stanovništvo gotovo cijelog Balkana. Tribali su počeli da nestaju već u prvim stoljećima naše ere, njihov se broj smanjivao sa svakim novim vijekom, povlačili su se sve više na jug, što bliže Konstantinopolju, da bi potom preuzeli skitske utvrde u Maloj Aziji; Diokleati su takođe nestali sa Balkana za vladavine Amorejske dinastije, pa je imperator Vasilije I ukinuo Prevalitanu. Naziv Diokleja–Duklja opstaje u latinskoj građi do XIII vijeka, kao drugi naziv za teritoriju Gornje Dalmacije, od Cetine do Drača, a u ćirilskoj se građi rijetko spominje do XIV stoljeća – posljednji potomci nekadašnjih Diokleata danas žive u potkarpatskom južnom poljskom vojvodstvu, na maloj teritoriji sa nazivom Duklja, na tromedi Poljske, Češke i Bjelorusije. Priazovski Skiti Humi su se iselili pred dolazak Otomanskog carstva i do XVII–XVIII vijeka imali su svoju autonomnu oblast u Maloruskom duksatu. Travunjani sa Italikuma, preseljeni na Balkan, napustili su ga zajedno sa Tribalima i Diokleatima, posljednje grupe otišle su tokom velikih međuslovenskih ratova tokom XII vijeka, naselili su se, na poziv Alana, u utverdama vizantijske provincije-kasarne Opsikiona. Njihov matični narod pod imenom Derevljani bio je čas u savezu sa Poljskom, čas sa Rusijom. Sa propašću Kraljevstva Slovena i organizovanjem nove etničke zajednice Albanije, prostore južno od Skadra napustio je jedan od najstarijih skitskih naroda, Asi, na Balkanu u većim vojnim enklavama pod alanskom komandom od Justinijanove vladavine, povlačeći se u Ugarsku, u kojoj su posljednje utočište pred nestajanje u XVII–XVIII vijeku našli i Azijski Sarmati Pincinati, posljednja vojska vizantijskih careva. Skiti Katari nestaju u VIII–IX vijeku, kada nestaje i naziv Gotija, kako su Franci zvali komitat sa sjedištem u Tuluzu i Albiju, oksitanski izvori bilježe njihove malene enklave na prostorima Langdoka do početka XII vijeka.

Rezime 3: Teritorija Crne Gore, sa istočnim, centralnim, južnim i jugozapadnim Ilirikumom do slovenskih enklava na Peloponezu, bila je podjelom zona uticaja između Skitije i Sarmatije 770. (771?) i 875. godine određena kao *skitska teritorija*. Crnogorci sa Karpata pripadaju skitskim narodima, na granici su Skitije i Sarmatije, njihov je dolazak i naseljavanje na prostore Prevalitane i Dokleje predstavljao kontinuitet drevne tradicije skitskog prisustva i *istorijskog prava* na teritorije. Skitski narod su i Hazari, savez sa Bihorima za

¹¹¹ „Stari naziv *Ibalia*... planina pored Skadarskog jezera *Mons Niger, Montis Niger*...” (Charles Maty, Michel-Antoine Baudrand: *Dictionnaire géographique universel*, Amsterdam-Utrecht, 1750, p. 697; Pierre Charles Berthelin: *Abrégé du dictionnaire françois et latin*, Paris, 1762, vol. 2, p. 20).

karpatske Crnogorce bio je nužnost, ni jedni ni drugi nijesu bili brojni, niti pleme ili etnička grupa nekog moćnog naroda – naseljavanje kavkasko-kaspijskih Albanaca, kao članova skitske federacije naroda, samo je trebalo da ojača skitsko prisustvo na Balkanu. Gornjedunavski Srbi (Sorabes), dio brojnog i moćnog istoimenog evropskosarmatskog naroda, trebalo je da omogući kontinuitet sarmatskih tradicija duž čitave dalmatinske obale i da ukaže Vizantiji i Zapadnom carstvu da je slovenski svijet jedinstven koliko i germanski – zamišljeni politički projekat ujedinjenja skitskih i slovenskih naroda u jedinstvenu imperiju nije se ostvarilo, a Balkan je sa Četvrtim krstaškim ratom postao poprište stvaranja nacionalnih slovenskih država, koje nijesu hajale za tradicije jer je skitsko-sarmatski svijet bio pred nestankom.

Vojislav D. NIKČEVIĆ

ETHNIC LAYERS OF MONTENEGRO

Summary

By analyzing the most significant antique and medieval sources, this brief study aims to represent the sketch of people and ethnical groups which had followed one after another on the territory of Montenegro from year 2000 of the old era till year 1200 of the new era.

Chapters:

I Introduction (Chronicle and historiography: creation of the first geographical writings).

II Forgotten sources: geographical writings from antique civilization (Sumerian, Babylonian, Assyrian sources; Egyptian and Phoenician geographical writings; Hellenic geographical writings).

III Roman empire and Ilirikum – demarkation with Scythia and Sarmatia (the first accurate geographical descriptions of Ilirikum; the first Roman geographers: Pomponius Mela and Pliny the Second; the Hellenic geographers of the Early empire: Strabo and Ptolemy; early medieval Byzantine sources: Stephen of Byzantium and Procopius; medieval slavonic sources).

IV Conclusion – people on the territory of today's Montenegro from the most ancient times till the end of XII century.

In the conclusion part will be given three chronological lists, each followed by the summary on people who in the relevant epoch had for short or longer time inhabited or stayed for a time on the territory of today's Montenegro.

The first chronological list comprises the period from the year 2000 to the year 800 before our era (archaic antique). The second chronological list covers the period from the year 800 before our era to 480 of our era (the first chimerization and slovenization). The third chronological list refers to the epoch from the year 500 to 1200 (gradual slovenization and its breakdown with the beginning of the crusades).